

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ**

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

*Методичні рекомендації
для самостійної та індивідуальної роботи
(для здобувачів вищої освіти першого курсу освітнього рівня «бакалавр»)*

УДК 316.75:340. 1
С 42

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 11 від 22.05.2024 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Вадим ПАЛАГУТА, професор кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», доктор філософських наук, професор.

Олексій ХАЛАПС, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор.

УКЛАДАЧ:

Елеонора СКИБА, професор кафедри психології, соціології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор.

С 42 Скиба Е. К. Філософія права: метод. реком. для самот. та індивід. роботи (для здоб. вищ. освіти перш. курсу освіт. рівня «бакалавр» ден. форми навч.). Дніпро : ДДУВС, 2024. 74 с.

Викладено методичні рекомендації для самотійної та індивідуальної роботи з дисципліни «Філософія права», що допоможе розібратися у складних, але цікавих та важливих питаннях з філософії права. Книга буде корисною для здобувачів освіти в закладах вищої освіти, зокрема зі специфічними умовами навчання, та для широкого кола читачів.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ	8
ТЕМА 1. Філософія права як самостійна галузь філософського знання. Методологічні завдання філософії права.....	9
ТЕМА 2. Філософсько-правові вчення давнього світу, філософсько-правова думка Античності.....	12
ТЕМА 3. Філософія права Середньовіччя.....	15
ТЕМА 4. Філософсько-правові ідеї Відродження та Реформації.....	18
ТЕМА 5. Ідея права у філософських концепціях Просвітництва.....	21
ТЕМА 6. Філософія права в німецькому ідеалізмі.....	24
ТЕМА 7. Філософсько-правові ідеї другої половини ХІХ – початку ХХ століть.....	28
ТЕМА 8. Філософсько-правові ідеї України.....	31
ТЕМА 9. Мораль і право. Право як вимір культурно-цивілізаційного простору.....	34
ТЕМА 10. Цінності в праві і право як цінність. Свобода як цінність. Право як форма свободи.....	37
ТЕМА 11. Справедливість як фундаментальна категорія та вираз сутності права.....	40
ТЕМА 12. Діалектика права та концепції правової держави.....	44
КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБИТ	48
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	50
ГЛОСАРІЙ	53
ДОДАТОК А. Вимоги до написання Есе.....	63
ДОДАТОК Б. Приклади оформлення бібліографічного опису.....	64
ДОДАТОК В. Рекомендації до написання тез тези.....	68
ДОДАТОК Г. Як створити презентацію: рекомендації щодо змісту та оформлення мультимедійних презентацій.....	69

ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни «Філософія права» є формування у студентів філософського світогляду для розуміння та розкриття соціально-культурних, соціально-політичних явищ та процесів, які формують правову культуру та політико-правовий дискурс суспільства та які відображають право як найвищу гуманістичну та інтелектуальну цінності людського середовища. Навчальна дисципліна «Філософія права» привчає через розвиток критичного мислення побачити взаємодію усіх соціальних інститутах суспільства щодо формування права та навпаки, вивчати вплив правової системи на формування соціально-культурного дискурсу суспільства; навчальна дисципліна формує вміння користуватися категоріальним апаратом з філософії права, надає знання та розвиває навички роботи із методами дослідження права як найвищої цінності людської цивілізації та правової реальності, знайомить з теоретичними напрацюваннями для пізнання філософського-історичного шляху формування філософії права як наукової дисципліни та права як найвищої цінності людського суспільства.

Складовими елементами загальнонавчальної мети є:

– **навчальна** – набуття знань про категорії, функції, напрями та наукові школи філософії права, про філософію права як особливу систему правових знань, що впливає на соціально-правові зв'язки і відносини, способи організації правової відповідальності, закономірності функціонування і розвитку правових систем, а також з основними методами аналізу права та його головних принципів та підходів до його розвитку і функціонування.

– **розвиваюча** – ознайомлення студентів із процесами формування системи права, законами функціонування і розвитку права та його основних категорій, ознайомлення з філософськими та історичними уявленнями про основні проблеми права та правової реальності й підходами.

– **виховна** – сформувати у здобувачів правову культуру, правосвідомість, вміння критично мислити, аналізувати соціально-правову та політико-правову реальність.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі визначено такими компетентностями освітньої програми:

Загальні:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою із метою передачі інформації у різномовному середовищі.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.

ЗК16. Здатність зберігати власне фізичне здоров'я; розуміння важливості здорового способу життя та безпечної поведінки; удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я.

Спеціальні:

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК3. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.

СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

Результати вивчення навчальної дисципліни «Філософія права» згідно з вимогами освітньої програми:

- Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
- Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріал за визначеними джерелами.
- Володіти базовими навичками риторики та критично-аналітичного мислення.
- Знати як належно використовувати інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел з історії формування вчень право для своєї професійної діяльності.
- Вміти вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних з філософії права.
- Вміє працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань з філософії права.
- Пояснювати соціально-філософську природу та соціально-правовий зміст основних правових явищ.
- Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у сфері загально-філософських проблем що формування вчень та правових теорій з філософії права.

Самостійна та індивідуальна робота – це робота здобувачів вищої освіти, яка планується та виконується по завданню і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Викладач лише організовує пізнавальну діяльність здобувачів, а здобувачі самостійно здійснюють пізнання.

Самостійна та індивідуальна робота здобувача є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань. Самостійна та індивідуальна робота здобувачів з навчальної дисципліни «Філософія права» спрямована на забезпечення: системність знань та засобів навчання; володіння розумовими процесами; мобільність і критичність мислення; володіння засобами обробки інформації; здібність до творчої праці.

Основними функціями самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти є:

- пізнавальна функція – визначається засвоєнням здобувачем систематизованих знань з дисциплін;
- самостійна функція – формування вмінь і навиків, самостійного їх оновлення і творчого застосування;
- прогностична функція – вмінням здобувача вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання;
- коригуюча функція визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність;
- виховна функція – формування самостійності як риси характеру.

Основними принципами організації самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти є:

- принцип інтерактивності, що визначає необхідність співробітництва здобувачів вищої освіти та обміну інформацією з викладачем та з іншими здобувачами;
- принцип індивідуалізації навчання, що виявляється в урахуванні викладачем індивідуальних психологічних особливостей здобувача вищої освіти при здійсненні педагогічного забезпечення самостійної роботи;
- принцип регламентації навчання, що відображає необхідність вибору стратегії навчання і планування організації самостійної та індивідуальної роботи здобувача (що включає методичні розробки з самостійної роботи);
- принцип опори на базові знання та вміння, що передбачає наявність у Здобувача мінімальних навичок роботи з технічними засобами, а також уміння раціонально використовувати вільний час для організації самостійної та індивідуальної роботи;
- принцип випереджального навчання, що забезпечує спрямованість самостійної та індивідуальної роботи на активізацію, розвиток розумової діяльності здобувача, формування здатності самостійно прогнозувати, вибирати і вирішувати дидактичні завдання, здобувати знання у співпраці з іншими здобувачами, з даної дисципліни;
- принцип зворотного зв'язку, що дозволяє своєчасно обговорювати та корегувати проблемні питання по даній дисципліні;
- принцип науковості, що дозволяє вирішувати поставлені завдання на сучасному рівні наукових знань;
- принцип наочності, що передбачає представляти інформацію в доступному вигляді;
- принцип зв'язку теорії з практикою, що надає можливість вирішувати ситуаційні задачі;
- принцип доступності і посиленості самостійної та індивідуальної роботи;
- принцип обліку трудомісткості навчальної дисципліни і оптимального планування самостійної та індивідуальної роботи;
- принцип міцності засвоєння знань.

Контроль самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти включає:

- перевірку мультимедійних презентацій;
- перевірку схем, таблиць та іншого графічного матеріалу;
- перевірку есе;
- перевірку творчого завдання;
- відповіді на тестові питання;
- виконання практичних завдань;
- перевірку словникової роботи.

Основними рисами навчальної та науково-творчої діяльності, необхідними для успішної роботи фахівця, є самостійність, організованість, творчий підхід, дисциплінованість, креативність.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Філософія права» розраховані на здобувачів денного відділення Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (24 годин лекцій; 36 годин семінарських занять; 60 годин індивідуальної та самостійної роботи)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання ДЕННА

Обсяг 4 кредити ЄКТС (120 годин)

№ теми згідно з РПНД	Назва теми (згідно з РПНД)	Загальний обсяг годин	Аудиторна робота				Самостійна та індивідуальна робота
			Всього	Лекції	Семінари	Практ. заняття	
1	Філософія права як самостійна галузь філософського знання. Методологічні завдання філософії права	9	4	2	2		7
2	Філософія права Давнього Сходу. Філософсько-правова думка Античності	9	4	2	2		5
3	Філософія права Середньовіччя	9	4	2	2		5
4	Філософсько-правові ідеї Відродження та Реформації	9	4	2	2		5
5	Ідея права у філософських концепціях Просвітництва	9	4	2	2		5
6	Філософія права в німецькому ідеалізмі	9	6	2	2		5
7	Філософсько-правові ідеї другої половини XIX – початку XX століть	11	6	2	4		5
8	Філософсько-правові ідеї України	11	6	2	4		5
9	Мораль і право. Право як вимір культурно-цивілізаційного простору	11	6	2	4		5
10	Цінності в праві і право як цінність. Свобода як цінність. Право як форма свободи	11	6	2	4		5
11	Справедливість як фундаментальна категорія та вираз сутності права	11	6	2	4		5
12	Діалектика права та концепції правової держави	11	6	2	4		5
	Разом за семестр	120	60	24	36		60
	Форма підсумкового контролю	Екзамен					

ТЕМА 1. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ЯК САМОСТІЙНА ГАЛУЗЬ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАВДАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Філософія права як наука: об'єкт і предмет навчальної дисципліни, Місце філософії права в системі наукового знання, її зв'язок з іншими науками.
2. Філософсько-правова рефлексія як віддзеркалення соціально-правового дискурсу.
3. Філософія права у системі наук, її основні складові.
4. Роль та значення функцій філософії права у формуванні правосвідомості.
5. Структура філософського знання про право.
6. Категоріальний апарат сучасної філософії права.

2. Робота з графічним матеріалом:

1) Розкрийте зміст функцій філософії права, заповнивши таблицю:

<i>Функція</i>	<i>Зміст</i>
Методологічна	
Виховна	
Інформаційна	
Освітня	
...	
...	
Світоглядна	
...	

2) Використовуючи графічний редактор, створіть схему взаємозв'язку філософії права з іншими науками.

3) Заповніть таблицю, в якій буде відображено зміст теоретичних підходів щодо місця та статусу філософії права як науки:

<i>Підхід</i>	<i>Представники</i>	<i>Зміст/Ідея</i>

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самоперевірки засвоєння теми:

1. До якого мислення навіртає філософія права правознавця?

- А) до ясності й організації правового мислення;
- Б) до релігійного вчення;
- В) до усвідомлення своїх дій;
- Г) до розуміння вибору правильних дій.

2. Філософія права обумовлює фундаментальне значення у сфері –

- А) математичних знань;
- Б) юридичних знань;
- В) економічних знань;
- Г) психологічних знань.

3. Предмет філософії права є:

- А) правова реалізація;
- Б) функції права;
- В) право як цінність;
- Г) правові інститути.

4. До основних структур філософії права належать:

- А) антропологія і ентологія права;
- Б) гносеологія і ентологія права;
- В) аксіологія і онтологія права;
- Г) онтологія і ентологія права.

5. З появою чого з нижче перерахованого було встановлено норми і правила поведінки і люди почали розмірковувати про соціальні феномени, їхню сутність і роль у суспільному житті?

- А) держави;
- Б) суду;
- В) органів місцевого самоврядування;
- Г) школи.

6. Основне призначення людини полягає у виявах:

- А) любові один до одного;
- Б) ненавистю один до одного;
- В) допомоги усім крім себе;
- Г) встановлення справедливості.

7. Цінним джерелом для вивчення прадавньої правової системи, її філософського осмислення є:

- А) Коран;
- Б) Біблія;
- В) Усі джерела;
- Г) Веди.

8. Щоб розрізнити добро і зло, людині потрібні:

- А) відчуття;
- Б) знання;
- В) емоції;
- Г) почуття.

9. Предметом філософії права виступає:

- А) поняття, сутність та місце права у всій сукупності явищ;
- Б) зовнішні вирази правових норм, тобто джерела права;
- В) право у своїй цілісності та єдності;
- Г) вчення мислителів про явища навколишньої дійсності.

10. Методологічна функція філософії права полягає в тому, що філософія права:

- А) є одним із способів вивчення правових явищ;
- Б) співвідносить право із правовою діяльністю;
- В) виробляє ціннісні орієнтири у сфері права;
- Г) основні засади, на яких базується вивчення права.

7. Тест-контроль

1. Предметом філософії права виступає:

- А) поняття, сутність та місце права у всій сукупності явищ;
- Б) зовнішні вирази правових норм, тобто джерела права;
- В) зовнішні вирази правових норм;
- Г) вчення мислителів про явища навколишньої дійсності.

2. Методологічна функція філософії права полягає в тому, що філософія права:

- А) є одним із способів вивчення правових явищ;
- Б) виробляє ціннісні орієнтири у сфері права;
- В) виробляє ціннісні орієнтири;
- Г) співвідносить право із правовою діяльністю.

3. Об'єктом філософії права є:

- А) право у своїй цілісності та єдності;
- Б) суспільні відносини у різних сферах людської життєдіяльності;
- В) суспільні відносини у різних сферах;
- Г) основні засади, на яких базується вивчення точок зору про право.

4. Природне право у філософії – це:

- А) уявлення про право як сукупності суб'єктивних прав, даних природою від народження;
- Б) вчення про право як явище, яким людину наділив Бог;
- В) уявлення про право як систему реально діючих норм;
- Г) уявлення про право як систему реально діючих норм без урахування будь-якого на них.

5. Аксиологія права – це:

А) система теоретичних понять, висновків, концепцій щодо цінності людини;

Б) правові явища;

В) вчення про права людини, яким людину наділив Бог;

Г) система теоретичних понять, висновків, концепцій щодо набуття права.

8. Творче завдання:

1. Підберіть афоризми/вислови видатних людей про соціально-правове призначення філософії права.

ТЕМА 2. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ВЧЕННЯ ДАВНЬОГО СВІТУ, ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ДУМКА АНТИЧНОСТІ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Основні закономірності ідеї права на Давньому Сході.
2. Характерні передумови розвитку ідеї правових відносин у Біблії.
3. Антична філософія як одне із джерел європейської системи права.
4. Філософи Давньої Греції та Давнього Риму про основи справедливості та закону.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. *Визначте та впишіть у таблицю назву типів права та визначте головну ідею.*

<i>Тип</i>	<i>Ідея</i>

2. *Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика різних типів праворозуміння».*

<i>Ознака</i>	<i>Античність</i>	<i>Країни Давнього Світу</i>

3. *За допомогою графічного редактора створіть схему за питанням: «Ознаки правової системи Античності».*

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самоперевірки знань

1. Цінним джерелом для вивчення прадавньої правової системи Європи, її філософського осмислення є:

- А) Коран;
- Б) Біблія;
- В) Авеста;
- Г) Веди.

2. «Першим» зафіксованим філософом прийнято вважати:

- А) Фалеса ;
- Б) Геракліта;
- В) Плутарха;
- Г) Демокріта.

3. Арістотель (384–322 рр. до н.е.) відповідно до Платона він був його:

- А) вчителем;
- Б) братом;
- В) учнем;
- Г) батьком.

4. Хто ділив закони на 4 групи: вічний, природний, людський та божественний?

- А) Ф. Аквінський;
- Б) Платон;
- В) Дж. Локк;
- Г) Т. Гоббс.

5. «Політичною твариною» людину називав:

- А) Вольтер;
- Б) Арістотель;
- В) Руссо;
- Г) Платон.

6. Тезу про єдність справедливості і закону висунув античний філософ:

- А) Гесіод;
- Б) Гомер;
- В) Солон;
- Г) Хілон.

7. *Всі тіла в світі мають на меті свого руху і розвитку, яка задана Богом як причиною всіх причин, вважав:*

- А) Піррон;
- Б) Арістотель;
- В) Діоген Сінопський;
- Г) Зенон.

8. *Яку епоху охоплює Епічний період:*

- А) створення філософських систем, названих «даршан»;
- Б) розселення індоарійських племен;
- В) створення сутр, канонічних творів;
- Г) реформування класичної філософії Індії.

9. *Яка філософія вважає, що життя – це страждання?*

- А) Християнська;
- Б) Індуїстська;
- В) Ісламська;
- Г) Будиська.

10. *Філософське вчення, яке проголошує верховенство добра у світі, захищає непорушність установлених небом суспільних норм.*

- А) Іслам;
- Б) Кофуціанство;
- В) Християнство;
- Г) Брахманізм.

7. Тест-контроль

1. *З поданих понять вибрати те, що виражає основний об'єкт античної філософії:*

- А) злитністю людини з природою Природа;
- Б) космос;
- В) душа;
- Г) хаос.

2. *Назвати філософів, які стверджували, що первоначалом космосу є вогонь:*

- А) Геракліт;
- Б) Фалес;
- В) Аніксімен;
- Г) Парменід.

3. *Згідно Платона чим є ідеї стосовно речей?*

- А) взірцем;
- Б) копіями;
- В) доповненням;
- Г) запереченням.

4. Хто з філософів твердив, що всі тіла в світі мають мету свого руху і розвитку, яка задана причиною всіх причин:

- А) Арістотель;
- Б) Піррон;
- В) Зенон;
- Г) Діоген Синопський.

5. Про те що на чолі держави повинні стояти філософи, говорив:

- А) Платон;
- Б) Хрисіпп;
- В) Сократ;
- Г) Геродот.

8. Творче завдання:

1. Намалюйте схематичний рисунок на тему «Правові вчення Давнього Світу Україна як відзеркаля відносин у суспільстві», відобразивши основні зовнішні та внутрішні чинники формування правової системи.

2. Створіть аналітичну записку за темою: «Антична філософія як обґрунтування основи справедливості та закону».

ТЕМА 3. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Джерела філософського обґрунтування правових настанов Середніх віків.

- 2. Концепції праворозуміння Середньовіччя.
- 3. Напрями розвитку Середньовічної філософії права.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю, вписавши прізвища видатних діячів цього часу, джерела ідей та їх погляди або ідеї щодо права

<i>Прізвища</i>	<i>Джерела</i>	<i>Основні ідеї</i>

2. За допомогою графічного редактора створіть схему за питанням: «Формування понять справедливості та закону у період Середньовіччя»

3. Наведіть 3-4 приклади різних типів право розуміння:

<i>Тип право розуміння</i>	<i>Прізвище</i>	<i>Країна</i>	<i>Основні ідеї</i>

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського, зробіть підбір літератури та підготуйте анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самоперевірки знань:

1. Тома Аквінський систематизував християнські ідеї своїх попередників, доповнивши вчення про закон вченням про право:

- А) канонічне, природне та божє;
- Б) природне, позитивне, людське та божє;
- В) цивільне, канонічне та позитивне.

2. Філософ Середньовіччя, який стверджував незалежність душі і тіла:

- А) Іоанн Дамаскін;
- Б) Аврелій Августин;
- В) Фома Аквінський;
- Г) Жан Боден.

3. Головні трактати Аврелія Августина:

- А) «Сповідь» і «Каран»;
- Б) «Сповідь» і «Про град божий»;
- В) «Сума теології» і «Апологія»;
- Г) «Федон» і «Про град божий».

4. Головною працею Тома Аквінського є:

- А) «Про розподіл тварин»;
- Б) «Афінська школа»;
- В) «Сума теології»;
- Г) «Теогонія».

5. Аквінат класифікував закони на:

- А) вічні, природні, людські та божі;
- Б) вічні, природні, людські;
- В) загальні, природні, людські;
- Г) духовні і моральні.

6. Сутність держави Аквінат пояснював:

- А) Аналогією з біблійною картиною існування світу. Государ для нього – творець соціального світу;
- Б) Виражає єдність (спільність, солідарність) загальносоціальних і вузькокласових (соціально-групових) інтересів громадян;
- В) Це головне в державі як соціальне явище;
- Г) Як геополітична сутність.

7. Твори ранньохристиянської літератури, не включені до біблейського канону, тобто визнані офіційною церквою «помилковими»:

- А) Хроніки;
- Б) Апології;
- В) Апокріфи;
- Г) Євангеліє.

8. Проблема доказу буття Божого була однією з центральних для:

- А) Демокріта;
- Б) Томи Аквінського;
- В) Гуго Сен-Вікторський;
- Г) Тертуліана.

9. Характерною рисою середньовічної філософії є:

- А) антропоцентризм;
- Б) космоцентризм;
- В) скептицизм;
- Г) теоцентризм.

10. Яка з нижчеперелічених особливостей не характерна для Середньовічної філософської думки?

- А) Авторитаризм;
- Б) Есхатологізм;
- В) Екзегетичність;
- Г) Саєнтизм.

6. Тест-контроль

1. Форма узгодженого співіснування релігії і права, синтез релігійних і юридичних норм:

- А) віровчення;
- Б) культові дії;
- В) релігійне право;
- Г) основи релігії.

2. Сукупність канонів, правил, встановлених церквою, які регулюють внутрішньоцерковні відносини:

- А) канонічне право;
- Б) святе письмо;
- В) переконання віруючих;
- Г) релігійне право.

3. Який з видів законів вважається основним у релігійно-правовій концепції права Фоми Аквінського:

- А) божественний закон (lex aeterna);
- Б) природний закон (lex naturalis);
- В) людський закон (lex humana);
- Г) містичний закон.

4. Хто одним з перших, в період Середньовіччя визначив державу, як одну із складових соціуму та як фундаментальне утворення?

- А) Роджер Бекон;
- Б) Нікколо Макіавеллі;
- В) Тома Аквінський;
- Г) П'єр Абеляр.

5. Поділ права на Божє і людське здійснив середньовічний філософ:

- А) Августин Аврелій;
- Б) Роберт Бекон;
- В) Тома Аквінський;
- Г) Галілео Галілей.

7. Творче завдання:

- 1. Створіть соціально-філософський аналіз напрямів розвитку Середньовічної філософії права.
- 2. Сконструйте карту теоцентризму як світоглядну картину світу.

ТЕМА 4. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ВІДРОДЖЕННЯ ТА РЕФОРМАЦІЇ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- 1. Соціокультурні та соціально-економічні чинники формування філософії права періоду Відродження.
- 2. Антропоцентризм та осмислення права людини видатними гуманістами епохи Відродження.
- 3. Вплив ідей Реформації для розбудови загальної системи філософії права.
- 4. Антропоцентризм як альтернативний геоцентризму світогляд.
- 5. Розбудова нового погляду на взаємини людини та держави як підґрунття майбутньої концепції прав людини.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю на знання змісту основних ідей Відродження та розкрийте зміст:

<i>Ідеї</i>	<i>Зміст</i>

2. *За допомогою графічного редактору створіть схему за питанням «Антропоцентризм та геоцентризм як дві альтернативи світосприйняття».*

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самоперевірки знань:

1. Серед середньовічних мислителів, які своєю творчістю знаменували початки Відродження, й мали оригінальні державно-правові погляди був:

- А) Боден;
- Б) Подуанський;
- В) Аліг'єрі;
- Г) Макіавеллі.

2. Соціально-психологічний принцип, покладений, за Монтеस्क'є, в основі республіканської форми правління (на відміну від монархії і деспотії):

- А) добродесність;
- Б) честь;
- В) страх;
- Г) моральність.

3. З приходом на зміну Середньовіччю епохи Відродження розпочинається революційна переоцінка:

- А) економічно-політичних цінностей;
- Б) психологічних цінностей;
- В) релігійно-політичних цінностей;
- Г) релігійних цінностей.

4. Основний об'єкт дослідження, міра речей і відносин в епоху Відродження:

- А) Природа;
- Б) Бог;
- В) Людина;
- Г) Космос.

5. Хто вперше ввів термін суверенітету як суттєву ознаку держави і поставив пріоритети останньої вище за решту соціальних утворень, у тому числі церкви?

- А) Ж. Боден;
- Б) Г. Гроцій;
- В) Н. Макіавеллі;
- Г) Гегель.

6. «Істинна моральна філософія» - наука про 19 природних законів, які сформулював:

- А) Т. Гоббс;
- Б) Спіноза;
- В) Вольтер;
- Г) Руссо.

7. Хто ділив закони на 4 групи: вічний, природний, людський та божественний?

- А) Ф. Аквінський;
- Б) Платон;
- В) Локк;
- Г) Т. Гоббс.

8. Згідно з Локком верховною владою є:

- А) виконавча;
- Б) судова;
- В) цивільна;
- Г) законодавча.

9. Уявлення про «дух законів» Ш. Монтеск'є поклало початок напрямку:

- А) соціального фаталізму;
- Б) духовного монізму;
- В) європейського гуманізму;
- Г) географічного детермінізму.

10. Філософ Відродження, який затвердив свободу волі людини як певний фактор життя – це:

- А) Мірандола;
- Б) Петрарка;
- В) Компанелла;
- Г) Боден.

6. Тест-контроль

1. У чому висловилося антисхоластичність, як характерна риса епохи Відродження?

- А) у критиці античної філософії;
- Б) у критиці східної філософії;
- В) у критиці середньовічної філософії;
- Г) у критиці нової філософії.

2. Представник філософії епохи Відродження:

- А) Джордано Бруно;
- Б) Аристотель;
- В) Анаксимандр;
- Г) Томас Гоббс.

3. Головною проблемою у філософії права Відродження була:

- А) людської особистості;
- Б) матеріальності світу;
- В) доведення буття Бога;
- Г) пізнання світу.

4. Значний вклад у теорію пізнання епохи Відродження внесли:

- А) Дж. Бруно, Микола Казанський, Мішель Монтельта;
- Б) Дж. Бруно, Григорій Сковорода, Мішель Монтельта;
- В) Дж. Бруно, Мішель Монтельта, Платон;
- Г) Аристотель, Микола Казанський, Мішель Монтельта.

5. Для філософії епохи Відродження характерна:

- А) коментування текстів Святого Письма;
- Б) віра в швидкий кінець світу;
- В) ностальгія по античній культурі;
- Г) заперечення значущості науки.

7. Творче завдання

1. Надайте аргументовану аналіз характеристику антисхоластичності епохи Відродження?

ТЕМА 5. ІДЕЯ ПРАВА У ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ ПРОСВІТНИЦТВА

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- 1. Джерела, ознаки та напрями розвитку філософії права епохи Нового часу.
- 2. Концепції праворозуміння епохи Просвітництва.
- 3. Філософії права як віддзеркалення учення емпіризму та раціоналізму у правових теоріях.
- 4. Внесок найвидатніших французьких мислителів у філософського правові вчення епохи Нового часу.
- 5. Критика філософії права епохи Нового часу.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю щодо внеску філософів у розбудову концепції епохи Нового часу.

<i>Прізвище мислителя</i>	<i>Символічні риси</i>	<i>Галузь знання чи науки</i>	<i>Особливості світосприйняття</i>	<i>Вплив на розвиток філософії права</i>

2. Заповніть таблицю, дописавши етапи процесу становлення філософії права Нового часу.

1.
2.
3.
4.
5.

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самоперевірки знань

1. Гуго Гроцій поділяє право на...?

- А) феодальне та цивільне;
- Б) природне і волевстановлене право;
- В) державне та спеціальне право;
- Г) громадське і державне.

2. Продовжити: «До основних природних прав Локк відносив:

1. право на життя і особисту недоторканність; 2. право на працю і власність; 3...»

- А) право на свободу думки, слова, совісті;
- Б) право на медицину;
- В) право на рівність;
- Г) право на захист.

3. Хто є представниками європейських соціалістів?

- А) Кампанелла Томмазо, Томас Мор;
- Б) Іван Вишенський, Йов Княгиницький, Петро Могила;
- В) Франсуа Марі Аруе, Григорій Сковорода;
- Г) Піфагор, Сократ, Платон, Епікур.

4. Хто вносив ідеї реформації та були їх духовними лідерами?

- А) Іммануїл Кант;
- Б) Іван Вишневецький та Юрій Рогатинець;
- В) Жан-Жак Руссо та Джон Локк;
- Г) Мартін Лютер та Жан Кальвін (Жан Ковен).

5. Як Джон Локк визначає поняття «Політична влада»?

- А) Здатність і можливість того, хто нею володіє, за допомогою авторитету, і/або заохочення, і/або примусу впливати на дії інших;
- Б) Право та можливість керувати, розпоряджатися чимось;
- В) Влада, яка продукує закони і застосовує силу для запровадження їх у життя, а також для захисту народу від зовнішньої небезпеки;
- Г) Досягнення певних цілей, отримання запланованих результатів.

6. Права, які Д. Локк вважав невід'ємними і такими, що не передаються у спадок:

- А) на життя, свободу, рівність;
- Б) на життя, свободу, власність;
- В) право обирати і бути обраним, свободу слова;
- Г) на свободу совісті, віросповідання.

7. «Людину не можна використовувати як засіб, а лише в якості цілі, адже немає більш високої цілі, ніж людина» – ці слова належать ...

- А) Ж.-Ж. Руссо;
- Б) Ш. Л. Монтеню;
- В) І. Канту;
- Г) Г. Гегелю.

8. Хто у західноєвропейській філософії став засновником світської політичної науки?

- А) Томас Гоббс;
- Б) Ніколо Маккіавелі;
- В) Жан Боден;
- Г) Джон Локк.

9. Дж. Локк визнавав єдиним джерелом влади та законів...

- А) природні інтереси;
- Б) суспільні інтереси;
- В) волю суверена;
- Г) волю народу;
- Д) волю аристократії.

10. Відповідно ідеям Ж.-Ж. Руссо єдиним сувереном в державі є:

- А) органи, які наділені державно-владними повноваженнями;
- Б) аристократія;
- В) народ;
- Г) одноосібний правитель.

6. Тест-контроль

1. Родоначальником міжнародного права був:

- А) Б. Спіноза;
- Б) Макіавеллі;
- В) Г. Гроцій;
- Г) Компанелла.

2. В чому представники французького Просвітництва вбачали найвищу форму державної організації суспільства?

- А) в конституційній монархії;
- Б) в республіці;
- В) в дуалістичній монархії;
- Г) в одноосібному правлінні.

3. Монтеск'є запровадив розподіл влади на:

- А) владу законодавчу, виконавчу, судову;
- Б) владу суверена і владу народу;
- В) владу монарха, аристократії і середнього класу;
- Г) владу законодавчу і судову.

4. Вислів «Війна усіх проти всіх» належить:

- А) Макіавеллі.
- Б) Б. Спінозі;
- В) Мартіну Лютеру;
- Г) Т. Гоббсу.

5. Хто є автором першої всебічно обґрунтованої концепції державного суверенітету?

- А) Дж.Локк;
- Б) Н.Макіавеллі;
- В) Г.Гроцій;
- Г) Ж.Боден.

7. Творче завдання:

1. Поміркуйте та проілюструйте зміни в концепції державного суверенітету.

ТЕМА 6. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА В НІМЕЦЬКОМУ ІДЕАЛІЗМІ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Специфічні риси німецької класичної філософії.
2. Імануїл Канта та його морально-етичні настанови в процесі формування концепції права.
3. Ідеї Й. Фіхта для загального розуміння місця права в житті суспільства.
4. Вчення Л. Феєрбаха в загальній концепції права.

5. Г. Гегель та робота «Філософія права» як фундаментальне знання про право.

6. Праці філософів некласичної тенденції щодо правової реальності

7. Філософські концепції права у німецькій класичній філософії.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю, яка відображує сутнісні риси концепцій видатних філософів цього періоду.

<i>Мислитель</i>	<i>Фундаментальні ідеї</i>

2. За допомогою графічного редактора створіть схему за питанням «Визначні концепції права, що були сформовані у німецькій класичній філософії», яка б відображала сутність та відмінність між цими філософами.

3. Заповніть таблицю, назвавши основні ідеї роботи Г. Гегеля «Філософія права» за напрямками.

<i>Філософія права</i>	<i>Соціальна філософія</i>	<i>Філософія політики</i>

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самоперевірки знань:

1. Родоначальником німецької класичної філософії вважається:

- А) Ясос Біба;
- Б) Іммануїл Кант;
- В) Томас Гоббс;
- Г) Георг Вільгельм Фрідріх Гегель.

2. Тільки історично існуюче право, яке необхідно перетворити відповідно до вимог права природного – це:

- А) позитивне право;
- Б) природне право;
- В) право давніх людей;
- Г) сучасне право.

3. Геніальний мислитель-діалектик, який зробив видатний внесок у прогрес людського пізнання:

- А) Артур Шопенгауер;
- Б) Іммануїл Кант;
- В) Томас Гоббс;
- Г) Георг Вільгельм Фрідріх Гегель.

4. Діючий елемент світу ми знаємо безпосередньо – це:

- А) наше Я;
- Б) наше Ми;
- В) наше все;
- Г) ви.

5. Серед багатьох напрямків філософської думки, що базується на класичній німецькій філософії, повертає до себе увагу вчення про волю:

- А) Артур Шопенгауер;
- Б) Іммануїл Кант;
- В) Томас Гоббс;
- Г) Георг Вільгельм Фрідріх Гегель.

6. З визнання розуму основою пізнання та поведінки людини, яка за своїми внутрішніми нахилами та здібностями є розумною істотою і усвідомлює власні можливості, організовує своє життя на раціональних засадах – це:

- А) класична філософія виходила із головного принципу
- А) пацифізму;
- Б) імпресіонізму;
- В) раціоналізму;
- Г) популятизму.

7. Період існування німецької класичної філософії:

- А) кінець XVIII – першої половини XIX століття;
- Б) XIX-XX століття;
- В) XVIII-XIX століття;
- Г) кінець XIX;
- Д) початок XVIII.

8. Засновником німецької класичної філософії є:

- А) І. Кант;
- Б) Ф. Ніцше;
- В) І.-Г. Фіхте;
- Г) Г.-В.-Ф. Гегель.

9. У своїй філософській системі _____ поставив питання: «Що я можу знати?», «Що я повинен робити?», «На що я можу сподіватись?», «Що таке людина?»

- А) І. Кант;
- Б) А. Шопенгауер;
- В) О. Конт;
- Г) К. Маркс.

10. Щодо людини, то _____ вважав діяльність її першим і основним визначенням: «Діяти! Діяти! – ось для чого ми існуємо».

- А) І.-Г. Фіхте;
- Б) Г.-В.-Ф. Гегель;
- В) О. Конт;
- Г) Л. Фейєрбах.

6. Тест-контроль

1. За думкою _____ виходило, що джерелом усякого руху поставали внутрішні суперечності речей та явищ; ці міркування він поклав в основу нової розробленої ним діалектичної логіки.

- А) Г.-В.-Ф. Гегель;
- Б) З. Фрейд;
- В) Ф.-В.-Й . Шеллінг;
- Г) Ф. Бекон.

2. _____ зробив спробу перевести всі ідеї своїх попередників у русло людського самовизначення та самоствердження, поклавши в основу своєї «філософії» антропологічний принцип

- А) Л. Фейєрбах;
- Б) М. Хайдеггер;
- В) А. Шопенгауер;
- Г) І. Кант.

3. Представником якого напрямку філософії був Людвіг Фейєрбах?

- А) ідеалізму;
- Б) матеріалізму;
- В) плюралізму;
- Г) дуалізму.

4. До праць Канта належить:

- А) «Критика чистого розуму» (1781);
- Б) «Сутність християнства» (1841);
- В) «Генеалогія моралі» (1887);
- Г) «Думки про смерть та безсмертя» (1830).

5. Філософом якої епохи є І. Кант?

- А) Просвітництва;
- Б) Античності;
- В) Середньовіччя;
- Г) Нового часу.

7. Творче завдання.

1. Поміркуйте та підготуйте есе за темою «Внесок філософів Нового часу у загальну світову скарбницю з філософії права».

ТЕМА 7. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

- 1. Загальна характеристика соціально-філософського дискурсу другої половини 19 – початку 20 століть.
- 2. Особливості наукових філософсько-правових течій другої половини 19 – початку 20 століть.
- 3. Різноманіття концепції права другої половини 19 – початку 20 століть.
- 4. Філософсько-правові ідеї другої половини 19 – початку 20 століть як форми сприйняття правової реальності.
- 5. Особливі процеси соціально-політичного дискурсу , що впливали на формування філософії права другої половини 19 – початку 20 століть.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Охарактеризуйте особливості соціально-політичної ситуації початку 20 століття , що вплинули на появу нових концепцій у філософії права:

1.
2.
3.
4.
5.

2. Заповніть таблицю щодо змісту основних філософсько-правових ідей:

Філософсько-правова ідея	Головна ознака

3. За допомогою графічного редактору створіть схему на питання «Філософсько-правова ідея: сутність та вплив на розвиток філософії права».

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самоперевірки знань:

1. Чиї ідеї виявилися співзвучними з ідеями англійських філософів Джона Стюарта Мілля (1806-1873) та Герберта Спенсера (1820-1903)?

- А) Мілля;
- Б) Спенсера;
- В) Гегеля;
- Г) Конта.

2. Що за К'єркегором, дає основу для правил поведінки, лише воно здатне навчити людину бачити істинну реальність:

- А) іслам;
- Б) християнство;
- В) бабізм;
- Г) юдаїзм.

3. Життя є проявом волі, але не абстрактної світової волі, як у Шопенгауера, а конкретної, визначеної волі –

- А) волі до влади;
- Б) волі до свободи;
- В) волі до життя;
- Г) волі до мрії.

4. Людина, вважав _____, – це «зарозуміла комаха», «вища помилка природи», в якій найяскравіше проявляється «воля до влади».

- А) Ніцше;
- Б) Гегель;
- В) Конт;
- Г) Артур Шопенгауер.

5. Цивілізація являє собою етап у розвитку:

- А) сучасності;
- Б) стародавності;
- В) людини;
- Г) культури.

6. Хто вперше використав поняття «цивілізація» для позначення певної стадії всесвітньо-історичного процесу?

- А) Шопенгауер;
- Б) Фергюсон;
- В) Ніцше;
- Г) Фур'є.

7. Хто протиставляв асоціацію, як соціальну структуру майбутнього гармонійного суспільства, цивілізації, заснованій на примусі й насильстві?

- А) Шопенгауер;
- Б) Фергюсон;
- В) Ніцше;
- Г) Фур'є.

8. Позитивізм у філософії права:

- А) заперечує цінність філософського пізнання права;
- Б) передбачає правову рівність всіх людей;
- В) передбачає рівність всіх людей;
- Г) визначає право як благо для народу.

9. Ознаками модернізму є:

- А) занурення в глибини людської психіки;
- Б) відокремлення мистецтва та філософії;
- В) увага тільки соціально-політичних питань;
- Г) протиставлення внутрішнього світу людей.

10. У філософії права автором нормативної теорії є:

- А) Г. Кельзен;
- Б) Г.С. Мейн;
- В) Ф. Ніцше;
- Г) К. Маркс.

6. Тест-контроль

1. Домінуючим новим філософським методом у 20 столітті був:

- А) позитивізм;
- Б) плюралізм;
- В) соціологізм;
- Г) психологізм.

2. Основні типи право розуміння:

- А) правовий позитивізм і природно-правове мислення
- Б) позитивізм, нігілізм;
- В) критика попередників;
- Г) правовий позитивізм.

3. До послідовників позитивізму належать:

- А) Кельзен;
- Б) Харт;
- В) Бентам;
- Г) Остін.

4. Особливості позитивізму:

- А) структуралізм;
- Б) плюралізм;
- В) психологізм;
- Г) історизм.

5. Етапи раннього модернізму, що знайшло також відображення у філософії права:

- А) імпресіонізм;
- Б) імажизм;
- В) символізм;
- Г) неоромантизм.

7. Творче завдання

1. Поміркуйте та напишіть есе про та значення будь-якого сучасного закону крізь призму філософського аналізу щодо причин та наслідків появи такого закону.

ТЕМА 8. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ УКРАЇНИ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Філософії права в Україні в історико-філософському аналізі.
2. Вплив українського релігійно-філософське спрямування на розвиток ідеї права
3. Правову ідеї у творчості Богдана Кістяківського.
4. Просвітницькі ідеї Григорія Сковороди.
5. Вплив Києво-Могилянської наукової школи на формування правової системи.
6. Філософія права України в боротьбі за Відродження України.
7. Правові ідеї формування держави як суверенної території у роботах видатних мислителів часів Київської Русі.
8. Філософія феміністичних та жіночих рухів у роботах українських науковців.
9. Новітні філософські і підходи до питань права в Україні.
10. Здобутки філософії права в сучасній Україні.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. За допомогою графічних редакторів створіть схему-малюнок за питанням «Виникнення та розбудова філософсько-правових вчень в Україні».
2. Складіть порівняльну таблицю за питанням «Оксамитові та кольорові революції: схожі та відмінні риси»
3. Заповніть таблицю «Становлення української філософсько-правової думки»

<i>Особа</i>	<i>Період</i>	<i>Головні ідеї</i>	<i>Особливості творчості</i>

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання для самореперевірки знання:

1. У Київській Русі філософія права формувалася на...

- А) духовно-мислительському;
- Б) духовно-моральному підґрунті;
- В) моральному підґрунті;
- Г) філософському підґрунті.

2. «Руська правда» має велике значення для формування...

- А) Української національної філософії права;
- Б) Французької національної філософії права;
- В) Англійської національної філософії права;
- Г) Російської національної філософії права.

3. Книжниками Київської Русі були:

- А) Володимир Святославович, Ярослав Мудрий, Данило Галицький;
- Б) Володимир Святославович, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах;
- В) Ігор Рюрикович, Ярослав Мудрий, Данило Галицький;
- Г) Княгиня Ольга, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах.

4. На думку Луки Жидяти, провідним у людських стосунках має бути принцип...

- А) агресії;
- Б) поведінки;
- В) відносин;
- Г) любові.

5. Основне в «Ізборнику Святослава 1073 року» – це...

А) це проблеми знання, мудрості, історії, долі;
Б) це проблеми знання, мудрості, історії, долі, сутності, походження і сенсу життя людини;

В) це проблеми знання;

Г) це проблеми раціонального.

6. Мудрість, на думку Нікіфора:

А) Володіння знанням, розумінням, досвідом, обачністю та інтуїтивним розумінням включно зі здатністю також вживати ці якості;

Б) Розум, який упорядковує світ природи і світ людського життя;

В) Розсудливе та грамотне застосування знання/інтелекту;

Г) Один із дарів Святого Духа.

7. Душу людини становлять, на думку філософів періоду Київської Русі, три сили:

А) словесне, люте і бажане;

Б) душа, уявлення і сила;

В) душа людини нематеріальна;

Г) душа приймає субстанційну форму людини.

8. Які положення обґрунтовує Кирило Туровський у своїй творчості?

А) Не можна творити зло навіть з добрих помислів;

Б) Головним багатством для людини, її цінністю є розум;

В) Розум, на його думку, прикрашає людину, наділяє її силою;

Г) Мудрість – основний змістовий орієнтир «Моління».

9. Найбільш повно філософсько-правову думку, рівень юридичного мислення Київської Русі відображено в...

А) «Сповідь»;

Б) «Руській правді»;

В) «Ізборник Святослава 1073 року»;

Г) «Вчення».

10. Суб'єктами права є всі, за винятком...

А) царя;

Б) князя;

В) холопів;

Г) рабів.

6. Тест-контроль

1. Державний устрій періоду Київської Русі мав усі передумови для створення й надалі інститутів:

А) представницької демократії;

Б) монархії;

В) теократичної республіки;

Г) виборної монархії.

2. *Автором твору «Слово про закон і благодать» є...*

- А) Климент Смолятич;
- Б) Костянтин Туровський;
- В) Митрополит Іларіон;
- Г) Володимир Мономах.

3. *Цінним в «Ізборнику Святослава» є й те, що в ньому подано:*

- А) три розуміння мудрості людини;
- Б) історію виникнення держави;
- В) соціальну функції людини;
- Г) структурний елемент держави.

4. *Історія філософської думки в Україні вказує наступні емпіричні методи наукового пізнання:*

- А) опис, спостереження, вимірювання;
- Б) діалектика, софістика, еkleктика;
- В) факт, ідея, проблема, гіпотеза;
- Г) індукція, дедукція, аналіз, синтез.

5. *Історико-філософський аналіз філософії права в Україні та у світі вказує, що відповідність наших знань про дійсність самій дійсності – це:*

- А) наукова істина;
- Б) наукова проблема;
- В) наукова гіпотеза;
- Г) наукова ідея.

7. **Творче завдання**

1. Напишіть есе та розкрийте символи складових української вишиванки як носія філософського коду нації.

ТЕМА 9. МОРАЛЬ І ПРАВО. ПРАВО ЯК ВИМІР КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

1. **Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:**

- 1. Взаємодія права з мораллю як формуючий фактор правової системи.
- 2. Особливості застосування норм права в системі морально-етичних вимог.
- 3. Мораль і право. Їх взаємовплив та взаємозв'язок.
- 4. Мораль як регулятор поведінки людей.
- 5. Фактори та чинники єдності права і моралі.
- 6. 6.Методи та форми формування моралі у суспільстві.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. *За допомогою графічних редакторів створіть схему – малюнок за питанням «Порівняльна характеристика впливу на соціум моральних та правових норм».*

2. *Заповніть таблицю щодо взаємовпливу та взаємозв'язку права та моралі у різні історичні періоди:*

<i>Період</i>	<i>Змістовна сутність</i>

3. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

4. Контрольні питання для самоперевірки знань:

1. *Здатність людини вести себе морально і у відповідність до закону, яка залежить не від зовнішніх факторів, а від власних переконань, називається:*

- А) моральною автономією;
- Б) авторитетом;
- В) скептицизмом;
- Г) альтруїзмом.

2. *Характеристика права з точки зору його соціального призначення називається:*

- А) сутність права;
- Б) функції права;
- В) принцип права;
- Г) мета права.

3. *Найстаріша система відносин у суспільстві є:*

- А) мораль;
- Б) право;
- В) справедливість;
- Г) закон Божий.

4. *Якісна характеристика суспільного життя, специфічний спосіб розвитку життєдіяльності людини, що знаходить вираз у результатах діяльності, в системі соціальних норм та інститутів – це...*

- А) культура;
- Б) творчість;
- В) цивілізація.

5. Хто вперше використав поняття «цивілізація» для позначення певної стадії всесвітньо-історичного процесу?

- А) Фергюсон;
- Б) Кант;
- В) Конт;
- Г) Боецій.

6. Окремий представник роду «людина», «один з» безлічі людей – це...

- А) індивід;
- Б) персона;
- В) об'єкт;
- Г) суб'єкт.

7. Форма політичної організації суспільства, яка здатна забезпечити максимальний простір для реалізації всього розмаїття цінностей, інтересів громадян – це...

- А) демократія;
- Б) автократія;
- В) капіталізм;
- Г) канцеляризм.

8. Найповніше особистісна цінність права реалізується у ... державі.

- А) правовій;
- Б) теократичній;
- В) олігархічній;
- Г) деспотичній.

9. Правові претензії людей як біологічних істот є відображенням:

- А) природного права;
- Б) гуманістичного права;
- В) позитивного права;
- Г) божественного права.

10. Характерною рисою тоталітарного суспільства є переважання:

- А) прав народу;
- Б) прав людини;
- В) прав держави;
- Г) прав громади.

5. Тест-контроль

1. «Істинна моральна філософія» - наука про 19 природних законів, які сформулював:

- А) Т. Гоббс;
- Б) Б. Спіноза;
- В) Гегель;
- Г) Вольтер.

2. Головною підставою для формування правової свідомості слід вважати:

- А) правову соціалізацію;
- Б) правову ментальність;
- В) правові функції;
- Г) правову реальність.

3. До функцій правової свідомості не належить:

- А) законотворча;
- Б) пізнавальна;
- В) оцінювальна;
- Г) регулятивна.

4. Характеристикою рівня правової свідомості громадян займається:

- А) правова онтологія;
- Б) правова аксіологія;
- В) правова гносеологія;
- Г) правова культура.

5. Нормативна концепція джерелом права називає:

- А) суспільство;
- Б) мораль;
- В) державу;
- Г) Бога.

6. Творче завдання

На підставі кінодискурсу, літературних джерел, витворів мистецтва або індивідуального досвіду напишіть есе про співвідношення моралі та права у сучасному житті.

ТЕМА 10. ЦІННОСТІ В ПРАВІ І ПРАВО ЯК ЦІННІСТЬ. СВОБОДА ЯК ЦІННІСТЬ. ПРАВО ЯК ФОРМА СВОБОДИ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Фундаментальні положення аксіології у філософії права.
2. Місце цінностей у загальній системі філософсько-правового знання.
3. Внесок аксіології як знання про цінності у правову систему сучасного європейського суспільства
4. Категорія свободи в філософсько-правовому розумінні.
5. Право як соціально важливий інститут сучасного суспільства.

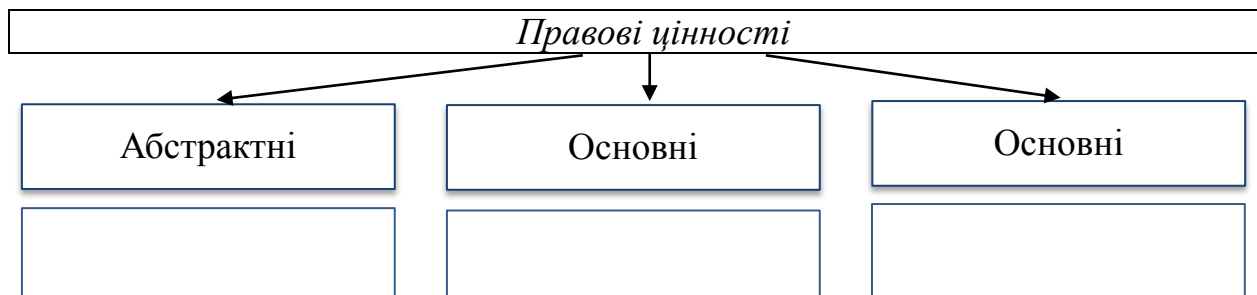
2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю, яка стосується аналізу цінностей у праві

<i>Вид цінності</i>	<i>Змістовна сутність</i>

3. За допомогою графічного редактору зробіть схему за питанням: «Види правових цінностей».

4. Заповніть схему, яка відображує правові цінності за різними критеріями:

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробіть підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання самоперевірки знань:

1. *За Віндельбандом, Істина, Добро, Краса – це...*

- А) цінності;
- Б) блага науки;
- В) характеристика людини;
- Г) заслуги.

2. *Що лежить в основі правових цінностей?*

- А) Відносини між суб'єктами;
- Б) Ставлення до суб'єктів;
- В) Відносини до об'єктів;
- Г) Ставлення до людини.

3. *Цінності поділяються на духовні та...*

- А) предметні;
- Б) суспільні;
- В) політичні;
- Г) економічні.

4. *Характеристика права з точки зору його призначення називається...*

- А) сутність права;
- Б) функції права;
- В) принцип права;
- Г) мета права.

5. *Найважливіші системи суспільства – це:*

- А) мораль;
- Б) право;
- В) справедливість;
- Г) закон Божий.

6. *6.Форми буття права виражають динаміку:*

- А) правової свідомості;
- Б) правової культури;
- В) правової реальності;
- Г) правової ментальності.

7. *Основна ідея у навчанні І. Канта полягає в тому, що:*

А) людина, її воля та вчинки за своєю природою вільні незалежно від зовнішніх факторів;

Б) географічне середовище впливає політику;

В) людина, її воля та вчинки за своєю природою вільні залежать від зовнішніх факторів;

Г) існує Абсолютна ідея, що втілює і Розум, і Дух.

8. *В основі теорії справедливості Дж. Ролса лежать:*

- А) природні права
- Б) індивідуальні права
- В) колективні права
- Г) моральні права

9. *Комунікативна теорія обґрунтування справедливості відмовляється від:*

- А) гносеології права;
- Б) онтології права;
- В) аксіології права;
- Г) антропології права.

10. *Ключовою для сучасної філософії права є етична концепція:*

- А) рівності;
- Б) справедливості;
- В) свободи;
- Г) відповідальності.

6. Тест-контроль.

1. Яке вірне твердження?

- А) право і мораль – суть одне і те ж;
- Б) мораль є первинною по відношенню до права;
- В) право є базисом формування моралі;
- Г) право і мораль не мають точок дотику.

2. Активне ставлення і взаємозв'язок соціального суб'єкта та правової дійсності з метою створення правових умов існування – це ...

- А) виробнича діяльність;
- Б) правова свідомість;
- В) правова діяльність;
- Г) процесуальна діяльність.

3. Взаємозв'язок свободи і права проявляється в тому, що ...

- А) і право і свобода – це божественний дар;
- Б) право захищає свободу вибору особистості й обмежує свавілля, що спрямоване на утиски свободи інших;
- В) право робить людину абсолютно вільною;
- Г) право обмежує свободу людини.

4. Латинське слово *justitia* означає:

- А) законність;
- Б) справедливість;
- В) відповідальність;
- Г) рівність.

5. Основні атрибути богині Феміди висловлюють ...

- А) відплата і невідворотність;
- Б) свободу, справедливість і законність;
- В) справедливість, кара і неупередженість;
- Г) обмеження, примушування та покарання.

7. Творче завдання.

Надайте історико-філософський аналіз розбудови сучасних правових цінностей та охарактеризуйте соціально-політичні виклики сьогодення.

ТЕМА 11. СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ТА ВИРАЗ СУТНОСТІ ПРАВА

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Аналіз природи правових цінностей,
2. Визначення змісту цінностей у правовій теорії та аналіз ієрархії.
3. Історико-філософський аналіз розбудови теорій про справедливість як цінність.

4. Дослідження вчених усього світу у розбудови сучасного розуміння справедливості.
5. Справедливість як основна правова цінність її форми та зміст.

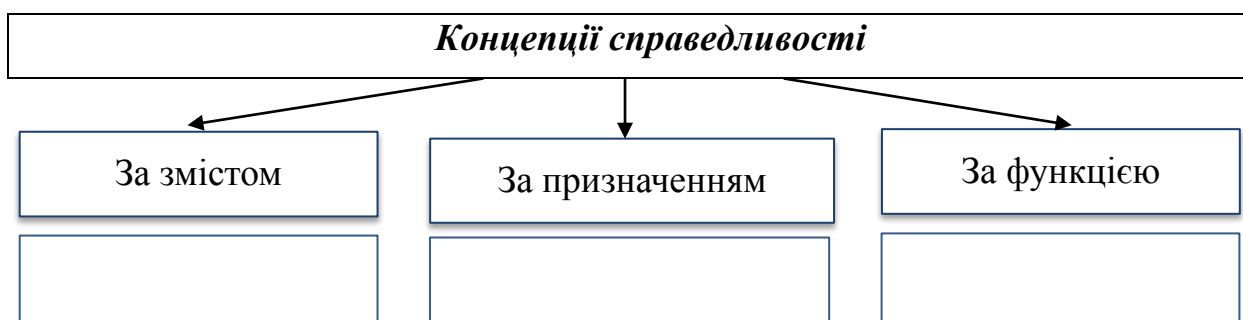
2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю, яка стосується дослідження внеску вчених різних країн у сучасну концепцію справедливості.

Прізвище	Змістовна сутність	Країна

2. За допомогою графічного редактору зробіть схему за питанням: «Характеристика сучасних теорій справедливості».

3. Заповніть схему, яка відображує види концепцій справедливості за різними критеріями:

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання самоперевірки знань:

1. В яку епоху під свободою розуміли безперешкодне розкриття здібностей особистості?

- А) Середньовіччі;
- Б) Відродження;
- В) Античності;
- Г) Ренесансу.

2. Права які стосується перехідного стану між життям і смертю як фінальними цінностями людства – це права ... покоління.

- А) першого;
- Б) другого;
- В) третього;
- Г) четвертого.

3. Свобода – це ...

А) психічний стан розпачу, безперспективності, зневіри людини у своїх можливостях, втрата позитивних надій щодо сучасного і майбутнього;

Б) можливість чинити вибір відповідно до своїх бажань, інтересів і цілей на основі знання об'єктивної дійсності. ... *Libertas est potestas faciendi id, quod jure licet* (Свобода – це можливість робити дозволене правом). Відсутність вибору, варіантів розходження події рівносильна відсутністю свободи, неволі, рабству;

В) короткочасне, бурхливе переживання людини (гнів, лють, жах, відчай, раптова радість), що виникає, як правило, у відповідь на сильний подразник. У стані А. знижується здатність людини осмислювати значення своїх дій і керувати ними;

Г) психологічний стан піднесеного настрою, що не виправданий реальністю, об'єктивними причинами. Е. називають також стан некритичного вдоволення (безпричинна радість, безтурботність, надмірна веселість).

4. Хто зазначав, що ідеал – це вища, кінцева мета на шляху поступового «морального самовдосконалення»?

- А) Дідро;
- Б) Жан-Жак Руссо;
- В) Вольтер;
- Г) Іммануїл Кант і Йоганн Готліб Фіхте.

5. Який етап виступає заключним етапом вольового процесу?

- А) передбачення;
- Б) заперечення;
- В) волевиявлення;
- Г) емпіризм.

6. Трьома основними формами конкретизації поняття права як певного ступеня і форми свободи у Й.Ф.В. Гегеля є:

- А) абстрактне право, мораль, моральність;
- Б) індивідуальне право, соціальне право, державне право;
- В) свобода, мораль, моральність;
- Г) абстрактне право, об'єктивне право, суб'єктивне право.

7. Яка функція права розкриває його як одну з форм спілкування між соціальними суб'єктами?

- А) адаптивна;
- Б) егалітарна;
- В) семіотична;
- Г) критична;
- Д) комунікативна.

8. Для філософсько-правової онтології важливим є дослідження:

- А) ціннісного наповнення права;
- Б) сутності та форм реалізації права;
- В) методів правотворчої діяльності;
- Г) особистісного аспекту права.

9. Рівень розвитку людської правосвідомості та стану законності в цілому виражається у вигляді:

- А) правої культури;
- Б) правої реальності;
- В) правового знання
- Г) правої освіти.

10. Природне право у філософії права – це:

- А) уявлення про право як сукупності, даних державою від народження;
- Б) уявлення про право як сукупності суб'єктивних прав, даних природою від народження;
- В) вчення про право як явище, яким людину наділив Бог;
- Г) уявлення про право як систему реально діючих норм без урахування будь-якого на них.

6. Тест-контроль

1. Визначення критеріїв справедливості є головним питанням:

- А) аксіологія прав;
- Б) гносеології права;
- В) соціологія права;
- Г) онтологія права.

2. Тезу про єдність справедливості і закону висунув античний філософ:

- А) Гесіод;
- Б) Гомер;
- В) Солон;
- Г) Хілон.

3. Базовими критеріями філософії у філософії права вважаються:

- А) відповідальності;
- Б) свавілля;
- В) справедливості;
- Г) приналежності.

4. *«Політичною твариною» людину називав:*

- А) Вольтер;
- Б) Арістотель;
- В) Руссо;
- Г) Платон.

5. *Теоретичні (логічні) методи наукового пізнання:*

- А) індукція, дедукція, аналіз, синтез;
- Б) діалектика, софістика, еkleктика;
- В) факт, ідея, проблема, гіпотеза; опис, спостереження, вимірювання.

7. **Творче завдання.**

Обміркуйте та зробіть письмовий аналіз стану механізму запобігання домашньому насильству.

ТЕМА 12. ДІАЛЕКТИКА ПРАВА ТА КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

1. **Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:**

- 1. Філософсько-правове бачення концепції «правова держава».
- 2. Ознаки правової держави як завдання організації політичної влади.
- 3. Виклики, що стоять при організації правової держави.
- 4. Вимоги правої держави по забезпеченню прав і свобод людини.
- 5. Верховенство права та взаємній особистості і держави.
- 6. Історико-філософський нарис розбудови концепції правової держави.

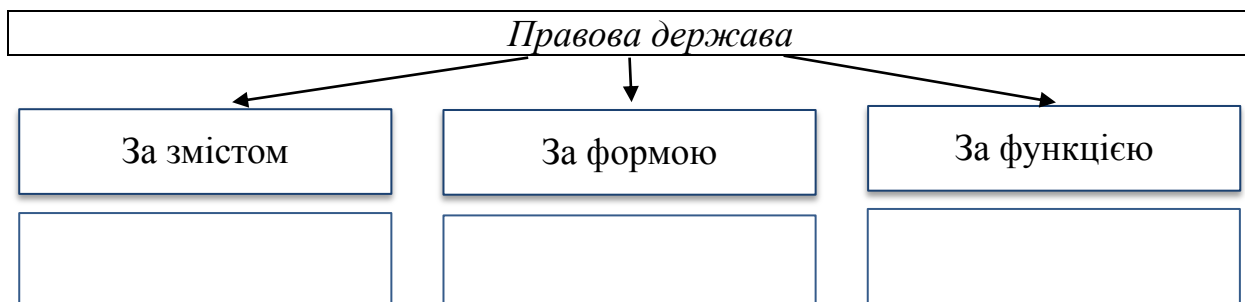
2. **Робота з графічним матеріалом:**

1. *Заповніть таблицю, що стосується основних ознак правової держави, маючи на увазі, що треба вказати не тільки ознаку, але і розкрити змістовну сутність цієї ознаки*

<i>Ознака</i>	<i>Змістовна сутність</i>

2. *За допомогою графічного редактору зробіть схему за питанням: «Історико-філософський аналіз концепції правової держави».*

3. *Заповніть схему, яка відображає концепцію правової держави:*

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського зробити підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із філософії має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних фахівців з філософії права та інші відомості.

5. Контрольні питання самоперевірки знань:

1. Організація політичної влади, діяльність якої заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенстві права і взаємній відповідальності особистості і держави – це...

- А) правова держава;
- Б) демократична держава;
- В) соціалістична держава;
- Г) поліцейська держава.

2. Який термін вперше було вжито у працях К. Т. Велькера (1813 р.) та Р. фон Моля (1833 р.), що відкрило шлях для широко використання даного терміна у філософській та політико-правовій думці?

- А) Правова держава;
- Б) Демократична держава;
- В) Соціалістична держава;
- Г) Поліцейська держава.

3. _____, найбільш відомим представником якої був Х. Вольф, була започаткована наприкінці XVII століття і об'єктивно сприяла виникненню теорії освіченого абсолютизму?

- А) Правова держава;
- Б) Демократична держава;
- В) Соціалістична держава;
- Г) Поліцейська держава.

4. Сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості, політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею – це...

- А) ідеальне суспільство;
- Б) громадянське суспільство;
- В) політичне суспільство;
- Г) державне суспільство.

5. Внутрішня його будова, що відтворює багатогранність і взаємодію складових суспільства, забезпечує його цілісність та динамізм розвитку – це:

- А) мета громадянського суспільства;
- Б) проблема громадянського суспільства;
- В) структура громадянського суспільства;
- Г) функція громадянського суспільства.

6. Яка система є відносинами між людьми, їх об'єднаннями, державою та суспільством у цілому стосовно духовно-культурних благ та різного роду матеріалізованих інституцій, через які реалізуються дані відносини, що пов'язані з освітою, наукою, культурою, релігією?

- А) духовно-культурна;
- Б) інформаційна;
- В) політична;
- Г) виховна.

7. Вкажіть кількість ознак правової держави:

- А) 7;
- Б) 3;
- В) 5;
- Г) 2.

8. Які Вам з наведених ознак правової держави є фундаментальними?

- А) безумовне визнання, законодавче закріплення, реальне здійснення і гарантування державою невід'ємних прав і свобод людини;
- Б) принцип верховенства (панування) права;
- В) принцип верховенства права;
- Г) принцип свободи та прав людини.

9. Зі скількох систем складається структура громадянського суспільства?

- А) 4;
- Б) 3;
- В) 5;
- Г) 1.

10. Які відомі системи структури громадянського суспільства?

- А) економічна, інформативна, політична, правотворча;
- Б) законодавча, виконавча, судова, соціальна;
- В) духовно-культурна, політична, законодавча, судова;
- Г) соціальна, економічна, політична, інформаційна, духовно-культурна.

6. Тест-контроль

1. Головною підставою для формування правової свідомості слід вважати:

- А) правову соціалізацію;
- Б) правову ментальність;
- В) правові функції;
- Г) правову реальність.

2. Нормативна концепція джерелом права називає:

- А) державу;
- Б) суспільство;
- В) мораль;
- Г) Бог.

3. «Політичною твариною» людину називав:

- А) Арістотель;
- Б) Вольтер;
- В) Руссо;
- Г) Платон.

4. Форми буття права виражають динаміку:

- А) правової реальності;
- Б) правові свідомості;
- В) правові культури;
- Г) правової ментальності.

5. Ознаки правової держави:

- А) основний закон;
- Б) поділ влади;
- В) правові інститути;
- Г) верховенство права.

7. Творче завдання.

Напишіть есе, де ви робити аналіз викликів щодо складності реалізації концепції правової держави у сучасному світовому суспільстві.

КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ здійснюється за 100-бальною шкалою, яка переводиться відповідно у національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС – А, В, С, D, E, FX, F). Максимальні суми балів за виконання завдань у рамках аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи – 60 балів; 40 балів – за виконання завдань, винесених на підсумковий контроль.

Таблиця 1

Розподіл балів за різними формами навчання та контролю для навчальної дисциплін

ДЛЯ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль ЗАЛІК (З)/ЕКЗАМЕН (Е)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна робота	
≤ 30	≤ 15	≤ 15	≤ 40
≤ 60			
Підсумкова оцінка у випадку екзамену (П) = ПК+ З/Е ≤ 100			
ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль ЗАЛІК (З)/ЕКЗАМЕН (Е)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна робота	
≤ 20	≤ 30	≤ 10	≤ 40
≤ 60			
Підсумкова оцінка у випадку екзамену (П) = ПК+ З/Е ≤ 100			

Критерії поточної оцінки знань здобувачів з самостійної та індивідуальної роботи.

Як видно з Таблиці 1, *Самостійна та індивідуальна робота*, що передбачена робочою програмою з навчальної дисципліни «Соціологія», оцінюються викладачем за шкалою від 0 до 15 балів кожна. Виконання завдань, які виносяться на самостійну та індивідуальну роботу, може контролюватися викладачем під час консультацій або проведення аудиторної роботи.

Науково-педагогічні працівники кафедри мають право нараховувати заохочувальні бали за додаткову індивідуальну роботу, спрямовану на поглиблене вивчення навчальної дисципліни:

- підготовка конкурсної роботи;
- публікація статті;
- тез доповідей до участі у конференціях, круглих столах, наукових семінарах;
- участь в олімпіадах, вікторинах тощо;
- творчі здобутки.

При нарахуванні заохочувальних балів загальна сума балів за індивідуальну роботу не повинна перевищувати максимально допустиму (15 балів).

Таблиця 2

Критерії оцінювання самостійної та індивідуальної роботи

Бали	Критерії
11-15	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано доповідає, глибоко та всебічно розкриває зміст матеріалу.
7-10	Володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
4-6	Частково володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
1-3	Не володіє навчальним матеріалом, слабо доповідає, поверхнево розкриває зміст матеріалу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

Основні нормативні акти:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Загальна Декларація прав людини (ООН. 1948 р.). URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>.
4. Декларація принципів толерантності (ООН. 1995р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Шемшученко Ю.С. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.

Підручники:

1. Данильян О. Г. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. Харків, 2018. 208 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Александрова О. С., Горбань О. В., Мартич Р. В. Філософія права: навч.-метод. посібник. К. : КУ ім. Бориса Грінченка, 2020. 126 с.
2. Максимов С. І. Філософія права: Т. 2. Х. : Право, 2018. 1128 с.
3. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Медицина і право, 2021. 256 с.
4. Симоненко С., Сулим О., Шмиголь М. та ін. Основи філософії: навч. посібник. К. : ЦНЛ, 2019. 407 с.
5. Скиба Е. К. Філософські основи пізнання правової реальності: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2022. 164 с.

Монографії та інші наукові видання:

1. Skyba, E. (2021). Gender challenges of modern societies. *Philosophy, economics and law review*, 1(2), 18-24.
2. Skyba, E., & Tkachenko, K. (2023). Philosophical foundations of a new approach to the community policing' activity. *Philosophy, Economics and Law Review*, 3(2), 13-24.
3. Вереша Р. Філософія вини у кримінальному праві. К. : Алерта, 2023.
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія. Харків : Право, 2018. 350 с.
5. МакТагарт Дж., МакТагарт Е. Природа існування. Том I. К. : Темпора, 2022. 536 с.

6. МакТагарт Дж., МакТагарт Е. Природа існування. Том II. К. : Темпора, 2022. 912 с.
7. Макушев П. В., Торяник В. М. Філософія права (в схемах та визначеннях). К. : ВД «Гельветика». 2019. 152 с.
8. Петражицький Л. Нариси з філософії права. К. : Дакор, 2024. 137 с.
9. Плавич В. П. Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства: монографія. 2018. 348 с.
10. Скиба Е. Гендерні виклики сучасної України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4(119). С. 78-84.
11. Скиба Е. К Ідентичність у сучасному суспільстві: монографія. К. : Твори, 2017. 180 с.
12. Скиба Е. К Основи теорії гендеру: кол. монографія. К. : Хай-Тек-Прес, 2018. 348 с.
13. Скиба Е. К. Gender identity as a component of the modern community. Модернізація освітньої системи: світові тенденції та національні особливості: матер. Міжнар. наук. конф. (м. Каунас, Литва, 2018 р.). Каунас, 2018. С. 170- 173.
14. Скиба Е. К. Принцип методологічного плюралізму як інструмент дослідження концепту «гендерна ідентичність». *Грані*. 2018. С. 12-17.
15. Скиба Е. К. Проблема гендерних відмінностей. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2(117). С. 187-194.
16. Скиба Е. К. Роль філософії права в формуванні свідомості суспільства сучасної формації: наук.-теорет. альманах. *Грані*. 2020. № 23(5). С. 64-76.
17. Скиба Е. К., Гнатенко П. І. Соціальне прогнозування в контексті української національної психології. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2020. № 3(1). С. 22-35.
18. Скиба Е. Концепт правосвідомості у філософії права Б. Кістяківського. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. № 2. С. 67-73.
19. Скиба Е. Сексуальне насильство під час збройних конфліктів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. № 2(121). С. 133-139.
20. Сливка С. С. Філософія права: том 12. Канонічне право: підручник (5-те вид., перероб. і доп.). К. : «Видавництво Людмила», 2023. 256 с.
21. Сливка С. С. Філософія права: том 4. Канонічне право: підручник (5-те вид., перероб. і доп.). К. : «Видавництво Людмила», 2021. 347 с.
22. Темплтон Дж. М. Всесвітні закони життя. 200 вічних духовних принципів (пер. з англ. О. Бриська). Львів : Вид-во «Апріорі», 2020. 600 с.
23. Торяник В. М., Макушев П. В. Філософія та соціологія права (в схемах та визначеннях). К. : ВД «Гельветика». 2020. 244 с.

Інші джерела:

1. Арістова А. В., Шліхта І. В. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел напрямку «Філософські науки» (Філософія, логіка, етика, естетика). К. : ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2019. 175 с.
2. Бліхар В. С., Козловець М. А., Горохова Л. В. та ін. Філософія: словник термінів та персоналій. К. : КВІЦ, 2020. 274 с.
3. Петрушенко В. Л. Філософія права: терміни і поняття: навч. енцикл. словник. Львів : «Новий Світ 2000», 2020. 506 с.
4. Філософія права. Велика українська юридична енциклопедія. Київ, 2017. Т. 2. 128 с.

Інтернет-ресурси:

1. Електронна бібліотека Слави Янко (філософія, психологія, культурологія, мистецтво, історія та ін.). URL : <http://yanko.lib.gum.html>.
2. Електронна бібліотека з філософії (бібліотека О. Злигостева). URL : <http://filosof.historic.books.shtml>.
3. Філософська бібліотека Середньовіччя. URL : <http://antology.rchgi.spb.index.html>.

ГЛОСАРІЙ

(складений за «Арістова А. В., Шліхта І. В. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика). К. : ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.)

Абсолютна ідея – засадниче поняття в філософії Гегеля, яке має декілька значень: (1) як завершальна ланка логічного процесу – єдність «ідеї пізнання» (теоретичної ідеї) та «ідеї блага» (прак-тичної ідеї); і в цьому розумінні вона має раціональний зміст, оскільки поєднання теорії і практики дає найбільш доскона-ле і повне (абсолютне) знання; (2) як син-тез гранично загальних, а тому абсолют-них протилежностей – мислення і буття, суб'єктивного і об'єктивного; (3) як осно-ва всієї існуючої дійсності, всього світу, природи і людини; це значення відбиває ідеалістичний аспект вчення Гегеля; (4) як зміст абсолютного знання, або розуму, які становлять сутність абсолютного духу.

Агностицизм – (від грец. *непізнаний*) – філософський напрям у теорії пізнання, який заперечує можливість повного або часткового пізнання сутності речей, закономірностей розвитку й пізнання істини.

Архетипи – це культурні першообрази, які виражають уявлення про людину, її місце в світі та суспільстві; це нормативно-ціннісні орієнтації, які формують зразки життєдіяльності людей, що проросли через багатовікові пласти історії та культурних трансформацій і зберегли своє значення та сенс у нормативно-ціннісному просторі сучасної культури та є способом його передачі та збереження.

Відчуження – філософська категорія, що визначає процес і результат перетворення діяльності людини на незалежну, чужу, пануючу над людьми силу.

Гуманізм – це світоглядний і моральний принцип, який у широкому філософському значенні постає концепцією людського буття і заснований на ній системі світогляду, що стверджує цінність людського існування, гідності, права і свободи кожного людського індивіда, обґрунтовує можливості розвитку людини як роду і як індивіда; це провідний принцип, який пронизує усі галузі права і визначає усі норми моралі. У сучасному суспільстві Г. набуває цілком буденного практичного змісту, скільки виникають «типові» задачі гуманізації екології, економіки, політики, гуманітаризації культури, науки, освіти.

Діалектика – (від грец. *веду бесіду, розмірковую*) – філософська методологія, учення про універсальні закони розвитку й руху природи, суспільства, пізнання; метод пізнання дійсності в її розвитку, суперечності, цілісності; об'єктивний процес розвитку явищ у всій повноті їх форм і притаманних йому суперечностей.

Догмат (від грец. закон, правило, постанова) – в середньовічній філософії означає головне положення того чи іншого віровчення, яке приймається без доказів (як безперечна істина).

Детермінізм (в пер. з лат. – визначаю, обмежую) – філософське вчення про визначений (не довільний) характер буття явищ; теорія відносин опосередкування, завдяки яким продукуються речі і явища, визначається їхня природа і способи існування. Детермінізм відповідає на питання, чому виникає річ, чим вона породжена, чим визначається її існування і чому вона змінюється і зникає, у що перетворюється.

Духовна культура – частина культури, до складу якої входять мистецтво, релігія, філософія (іноді також відносять і фундаментальну науку). Поняття «духовна культура» генетично пов'язане з гегелівським поняттям абсолютного духу, який є самопізнанням абсолютної ідеї в царинах мистецтва, релігії, філософії.

Духовність – категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення. Творчі можливості людини як духовної істоти говорять про те, що окрім мислення вона має ще й вольове відношення до реальності.

Емпіризм – філософський напрям, протилежний раціоналізмові, вважає чуттєвий досвід єдиним джерелом і критерієм віро-гідного знання. Сильний бік емпіризму полягає в орієнтації на ретельний аналіз чуттєвості та її ролі у пізнанні.

Епістемологія – філософсько-методологічна дисципліна, у якій досліджується знання як таке, його будова, структура, функціонування і розвиток.

Етика (з гр. *ethos* – звичай, характер) – галузь філософського знання, наука про сутність і закономірності розвитку моралі, її ролі в житті суспільства та людини; найзагальніша нормативна наука, яку ще називають практичною філософією; інтелектуальна традиція. Основну сутнісну проблему Е. складає питання: як у поведінці людини співвідносяться один з одним загальний і приватний (особистісний) інтерес.

Етногенез – історичний процес походження народів від їх зародження до формування цілісних етносоціальних організмів та їх специфічних етнокультурних систем (етнографічні, мовні та антропологічні особливості).

Єдність протилежностей – неможливість окремого існування однієї з протилежностей, поза відношенням з антагоністичною їй протилежністю.

Закон єдності та боротьби протилежностей – всім предметам і явищам внутрішньо властиві протилежні сторони, тенденції, що знаходяться в стані єдності та боротьби; боротьба між протилежностями обумовлює внутрішнє джерело розвитку, веде до зростання суперечностей, які вирішуються шляхом усунення (подолання) старого і утвердження нового, в якому також з'являються свої протилежності і свої перспективи зняття суперечностей між ними, але вже на вищому рівні. Закон характеризує джерело розвитку.

Закон взаємного переходу кількісних змін в якісні – це такий зв'язок кількісних і якісних сторін явища, внаслідок яких кількісні зміни, поступово нагромаджуючись, порушують міру предмета і спричиняють докорінні якісні зміни, що відбуваються у вигляді стрибків і здійснюються в різноманітних формах. Взаємний перехід кількісних змін в якісні – це всезагальний закон розвитку. Закон характеризує механізм розвитку.

Закон заперечення заперечення – це такий зв'язок, унаслідок якого розвиток природи, суспільства і мислення здійснюється завдяки запереченню старого новим. Нове зберігає і розвиває позитивні риси старого. Розвиток набуває поступового спіралеподібного характеру з повторенням у вищих стадіях окремих сторін нижчих, але вже на вищому рівні. Закон характеризує напрям розвитку.

Індивідуалізм – ідейне, ціннісне ядро сучасної західноєвропейської культури; моральний принцип, в основі якого лежить культ індивідуальних інтересів, що стверджує пріоритет і автономію особистості перед будь-якою формою соціальної спільноти.

Інтерпретація – творча реалізація тексту, яка ґрунтується на самостійному тлумаченні та реконструюванні його реципієнтом.

Інформаційне суспільство – головною ознакою цього суспільства є виробництво і поширення інформації, перетворення її на головний вид послуг, на товар і навіть на владу.

Істина – якісна характеристика знання та мета пізнання – така характеристика знань, згідно з якою знання повністю збігаються із реальним станом справ; проте пряме дублювання реальності позбавляє людське пізнання сенсу, а тому істина постає як еталон та ідеал пізнання, який спрямовує пізнання, якісно його зумовлює; у своїй же повноті пізнання постає багатостороннім процесом продукування засобів наближення до істини.

Картина світу – цілісна, осмислена, загальнозначима знакова система дійсності; вироблений культурою запас значень, смислів, імен, знаків, цінностей, за допомогою яких можна будувати моделі видимого й ідейного світу, стратегії поведінки, плани і сценарії розвитку.

Категоричний імператив – припис, що виражає універсальний, апріорний закон моралі, сформульований Кантом. Обґрунтування категоричного імперативу в системі кантівської філософії пов'язане з принциповим протиставленням світу моралі як світу свободи, розуму й світу природи, де діють закони причинності. Категоричний імператив має два основних визначення: «Чини так, щоб максими (правила), якими керується твоя воля, могли б стати принципами загального законодавства» (т. зв. «формула універсалізації») та: «Чини так, щоб ти завжди ставився до людства як у своїй особі, так і в особі будь-кого іншого також, як до мети й ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу» (т. зв. «формула персональності»). Моральна вимога, виражена в категоричному імперативі, є абсолютно вільною від чуттєвих, природних нахилів і переживань людини. Це – «чиста форма» обов'язку, безумовний регулятивний принцип, що вказує лише на загальний напрям дій та вчинків.

Раціоналізм – напрям у філософії, що визнає розум єдиною достовірною основою пізнання і поведінки людей. Раціоналізм проголошує розум єдиним джерелом і основою наших знань. У цьому розумінні раціоналізм протистоїть як сенсуалізму (емпіризму) так і ірраціоналізму. Раціоналісти вважали, що «істини розуму» принципово відрізняються від сумнівних емпіричних узагальнень, які не можуть дати істинного знання, оскільки ознаками останнього є ясність, чіткість і безсумнівна самоочевидність.

Матеріалізм – філософське вчення, згідно з яким матерія первинна, а свідомість, дух – вторинні. Дане співвідношення має насамперед просторовий і часовий зміст: свідомість притаманна не всій матерії, а лише окремим її утворенням; спочатку існує матерія, а потім в ній виникає дана властивість. З її появою принцип матеріалізму змінюється і доповнюється новим: матерія є філософська категорія для позначення об'єктивної реальності, яка дана людині у її відчуттях, яка копіюється, фотографується, відображається нашими відчуттями, існуючи незалежно від них; матерія існує незалежно від нашої свідомості.

Матеріалістична діалектика – матеріалістично проінтерпретована гегелівська теорія розвитку всього суцього, що спирається на принцип відображення у людській свідомості основних властивостей об'єктивно існуючої матеріальної дійсності. Основними принципами матеріалістичної діалектики проголошуються принципи всезагального розвитку, всезагального зв'язку.

Метафізика – це філософська методологія, вчення про буття, про першооснови усього суцього, яке намагається дати найзагальнішу відповідь на питання про світобудову, «структуру реальності», буття – відповідь, в світлі якої можливо не лише пояснити фізичні, емпіричні феномени, але й теоретично «легітимізувати» цінності, норми, вірування, стереотипи тощо; метод пізнання, за допомогою якого можливо дати відповідь на світоглядні питання (сєнс життя, основне питання філософії тощо), які не піддаються осягненню за допомогою експерименту та методів конкретних наук.

Методологія (від метод і грец. *logos* – слово, поняття, вчення) – це система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему.

Метод – це система правил, способів, прийомів, норм досягнення пізнавальної, практичної, духовної мети. В діяльнісному значенні метод є послідовністю дій спрямованих на досягнення пізнавальної, практичної, духовної мети.

Методологія наукового пізнання – це система філософських, загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих наукових принципів, методів, категорій та теоретичних положень, що забезпечують отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність, а також вчення про цю систему

Ментальність – це загальна духовна налаштованість, відносно цілісна сукупність думок, вірувань, навиків духу, яка створює картину світу і скріплює єдність культурної традиції або будь-якого товариства; це те спільне, що народжується з природних даних і соціально обумовлених компонентів і розкриває уявлення людини про життєвий світ, характеризуючи собою глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості.

Міф (з грецької – слово, мова, легенда) – перша форма раціонального осягнення світу, його образно-символічного відтворення і пояснення; форма масового переживання і витлумачення дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів, що вважаються самостійними явищами реальності; а також мова опису, що виявилася завдяки притаманній їй символічності, зручною для вираження вічних моделей індивідуальної й суспільної поведінки, деяких сутнісних законів соціального і природного космосу. М. є базисним феноменом людської культури, він незнищений і може втілюватися в інші форми світосприйняття.

Модернізм – загальна назва художньо-естетичного руху в культурі кінця XIX – XX ст., який багато в чому визначив шляхи розвитку сучасного мистецтва. М. об'єднує багато відносно самостійних напрямків, різних за соціальним масштабом та культурно-історичним значенням (кубізм, сюрреалізм, експресіонізм, абстракціонізм, дадаїзм, футуризм тощо).

Мораль (з лат. *mores* – характер, норів) – предмет, що вивчається етикою; духовний феномен (явище), властивий будь-якій людській спільноті як такий; специфічна форма людської свідомості, що виражається у сукупності норм, цінностей, ідеалів, установок, які регулюють людську поведінку та взаємозв'язки між людьми. М. із часів античності розумілася як міра панування людиною над самою собою, показник того, наскільки людина відповідає за себе, за те, що вона робить. Структура М.: моральна свідомість, моральна діяльність та моральні відносини.

Моральна культура – це характеристика особистості людини з точки зору її цілісного морального розвитку, свідомості та поведінки, а також сукупність моральних якостей (рис), притаманних людям певного суспільства, верстви, професії, які характеризують рівень їхньої моральної свідомості та поведінки. М.к. містить у собі моральні знання, почуття та переконання, потреби, моральні якості навички поведінки, етикетні норми, які виявляються у стосунках з іншими людьми.

Моральний вибір – усвідомлене надання переваги людиною того чи іншого варіанту поведінки згідно з особистісними чи суспільними моральними установками; акт моральної діяльності, який полягає у тому, що людина, виявляючи свою автономію, самовизначається у відношенні до системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки або окремих вчинках. В історії етики вирізняються дві альтернативні позиції щодо М.в.: фаталістична та релятивістська.

Моральний ідеал – поняття, в якому зосереджені моральні вимоги, що ставляться перед людьми, виражені в образі морально-досконалої особи, уявленні про особистість, яка увібрала в себе всі найкращі моральні якості. Значення і роль М.і. в житті суспільства й особи визначається тим, що він: вказує на вищий зразок (норму) морального розвитку особи й суспільства; виступає вищим критерієм оцінки діяльності людей сьогодення крізь призму майбутнього; є активною рушійною силою, стимулом подальшого вдосконалення людини і суспільства.

Моральні норми – це найпростіші форми моральних вимог, поставлених перед кожною людиною. М.н. забезпечують нормальну життєдіяльність суспільства й особистості, впливають на її моральну поведінку через самосвідомість, самооцінку, мотиви й установки. М.н. дозволяють, з одного боку, зробити правильний вибір дій і вчинків у типових ситуаціях, а з іншого – оцінюють і контролюють ці дії, і, відповідно, за допомогою суспільної думки регулюють поведінку людей.

Моральні принципи – найбільш загальні вимоги до поведінки людини в її ставленні до середовища і до себе, які визначають основну лінію її діяльності; складові морального характеру, що характеризують певну цілісну лінію поведінки людини, наявність яких надає поведінці особи завбачуваності, суто моральної раціональності. М.п., як правило, є «апробованими» життям традиціями і настановами, що найчастіше фіксується у письмовій формі (зведення моральних вимог у Біблії, Корані та ін.)

Наслідок – це філософська категорія, яка характеризує трансформовану нову реальність, що виникла під дією конкретних обставин (причини) внаслідок об'єктивного зв'язку.

Наукова картина світу – цілісна система уявлень про загальні властивості та закономірності дійсності, побудована у результаті узагальнення та синтезу фундаментальних наукових понять і принципів.

Наукове пізнання – це цілеспрямований процес, метою якого є отримання нових знань про суттєві властивості і закономірності об'єктивної реальності, результати якого оцінюються за критерієм істини або хибі.

Національний характер – це сукупність соціально-психологічних рис (почуттів, ціннісних настанов, емоційно-вольових якостей, національно-психологічних настанов), які властиві нації на певному етапі розвитку, детерміновані соціально-економічними, історичними і географічними умовами її існування та проявляються в культурі, традиціях, звичаях та обрядах.

Нігілізм (від лат. *nihil* – ніщо) – заперечення загальноприйнятих цінностей: ідеалів, моральних норм, культури, форм суспільного життя. Набуває особливого поширення в кризові епохи суспільно-історичного розвитку, зокрема притаманні історії XIX - XX ст.

Парадигма – (від гр. «приклад», «взірець, зразок») – прийнятий та підтримуваний науковим співтовариством спосіб постановки та вирішення наукових проблем. Як особливий термін поняття П. введено американським методологом науки Т. Куном у книзі «Структура наукових революцій» (1962) для позначення домінуючих у діяльності певного наукового співтовариства проблем і рішень.

Причина – це філософська категорія, яка характеризує універсальний зв'язок утворення або породження одними предметами і явищами інших. Причиною є сукупність всіх обставин, за наявності яких настає наслідок.

Проблема наукова – це форма і засіб наукового пізнання, яка є єдністю двох змістовних елементів: знання про незнання і передбачення можливості наукового відкриття.

Прогрес – (від лат. *progress* – рух уперед, успіх) – тип, напрямок розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, від менш складного до більш складного. Про П. можна говорити стосовно системи загалом, окремих її елементів, структури й інших параметрів об'єкта, що розвивається. Прогрес/регрес суспільний (від лат. *progressus* – рух уперед, розвиток; *regressus* – зворотний рух, повернення, відступ) – якісні характеристики соціального процесу, які виходять з того, що внаслідок розвитку (змін, інновацій, мутацій тощо) соціальний суб'єкт може переходити від нижчих форм свого існування до вищих, більш досконалих (прогрес, поліпшення, поступ), або ж, навпаки, втрачати набуті якості і переходити до більш примітивних форм суспільної організації (регрес, занепад, деградація).

Природне право – одна із головних парадигм філософсько-правового і юридичного мислення, що спирається на ідею єдиних над позитивних нормативно-ціннісних принципів, які панують у космосі, природі та суспільстві і здатні бути мірилом справедливості законоположень, встановлюваних державою.

Раціоналізм – вчення в теорії пізнання, відповідно до якого розум, думка визнаються найвищою цінністю і джерелом знання; в широкому сенсі – філософський напрям, який визнає розум основою пізнання та поведінки людей.

Раціональне (з лат. *rationalis* – розумний) – обумовлене розумом, доступне розумовому сприйняттю, логічно несуперечливе і таке, що відповідає прийнятим певною спільнотою правилам. Протилежність Р. – ірраціональне, тобто нерозумне, недоступне розумінню, алогічне. Раціоналізація загалом є загальнолюдською якістю, притаманною різним сторонам людської активності.

Самосвідомість – виділення людиною себе з об'єктивного світу. Усвідомлення й оцінка свого ставлення до світу, усвідомлення своїх вчинків, дій, думок, почуттів, бажань та інтересів, тобто усвідомлення себе як особистості.

Світогляд – історично-конкретна форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює оточуючу дійсність як світ свого буття, а також сприймає, оцінює, осмислює світ, своє відношення до світу (основне питання кожного світогляду), визначає своє місце в ньому, своє призначення.

Свобода – одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що вона (подібно до Бога) може діяти (чи не діяти) з власної волі, не детермінуючись обставинами. Свобода — підстава моральності людини. В політичній сфері розширення свобод передбачає збільшення відповідальності.

Соціальна філософія (лат. *socialis* – товариський, громадський) – це система теоретичного знання про найбільш загальні особливості, закономірності та тенденції взаємодії соціальних явищ, цивілізаційного існування; функціонування і розвиток суспільства як цілісної системи.

Соціальне пізнання – пізнання соціальних реалій життєвого середовища людей – постає як необхідна умова його налагодження відповідно до природи і призначення людини. Пізнання озброює суб'єкта діяльності істиною і дозволяє діяти в руслі об'єктивних законів соціального розвитку, а не в супереч їм.

Соціальний світ – складне утворення, результат взаємодії економічних, культурних і духовно-ідеологічних чинників, які зумовлюють соціальний статус індивіда, його ціннісні, культурні уявлення щодо сенсу своєї суспільної діяльності.

Соціальні інститути – це різноманітні організації, установи, що відображають соціальну і політичну структуру суспільства; сукупність соціальних норм і зразків, що визначають стійкі форми соціальної поведінки і дії. Залежно від сфери суспільних відносин вирізняють, як правило, такі групи соціальних інститутів: (1) економічні (виробництво матеріальних благ, поділ праці, власність та ін.); (2) політичні (державна, партій, поліція, армія); (3) правові (законодавчі та судові органи, інститути права застосування, правового виховання та ін.); (4) культурні (наукові, художні об'єднання, що створюють культурні багатства); (5) релігійні; (6) інститути стратифікації (розподіл позицій і людських ресурсів); (7) інститут споріднення, шлюбу і родини та ін.

Стереотип – те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності; явище, що включає в себе елементи можливого істинного знання, але такі, які мають тенденцію до викривлення дійсності, наближаючись в певних межах до упереджень і догми, однак відіграють величезну консолідуючу роль у соціальному житті.

Субстанція (від лат. *te*, що покладено в основу) була провідною категорією в онтології Нового часу. У загальних рисах субстанцію мислили як основу світу, абсолютне буття, яке існує безвідносно. Це буття є, воно визначає все суще. Для матеріалістів такою субстанцією є матерія, для ідеалістів – Бог.

Суспільство – одна з основоположних категорій соціальної філософії, історії та соціології. У вузькому розумінні має такі значення: (1) суспільство як сукупність суспільних відносин; (2) суспільство як конкретно-історичний етап людської історії (первісне суспільство, індустріальне суспільство,

інформаційне суспільство тощо); (3) окреме, конкретне суспільство, що є самостійним суб'єктом історії (українське суспільство, американське суспільство тощо). Суспільство в широкому розумінні – якісно відмінне від природи, багатомірне, внутрішньо розгалужене і водночас органічно цілісне утворення, що постає як сукупність історично сформованих способів і форм взаємодії та об'єднання (діяльності, відносин, поведінки, спілкування, регуляції, пізнання), в яких знаходить свій вияв всебічна і багаторівнева взаємозалежність людей. Інакше кажучи, це все людство в цілому, тобто вся сукупність суспільних відносин і організмів, що існували й існують на нашій планеті.

Суспільні відносини – це певний зв'язок, залежність між суб'єктами, що складають суспільство. Відносини – це свого роду об'єднуючий матеріал, що згуртовує людей у суспільство, перетворює на моноліт його окремі елементи. Чим різноманітніші соціальні відносини, тим високорозвиненішим є суспільство. Залежно від сфери життєдіяльності суспільства виокремлюють економічні, політичні, правові, соціальні, релігійні відносини тощо. Залежно від суб'єктів, між якими виникають відносини, виокремлюють сімейні (сімейно-побутові), родові, класові, національні, міждержавні відносини.

Сутність – це філософська категорія, яка відображає сукупність усіх внутрішніх істотних властивостей і зв'язків об'єктів реальності.

Теорія пізнання (гносеологія) – це розділ філософії, що вивчає природу пізнання, закономірності пізнавальної діяльності людини, її пізнавальні можливості та здібності; передумови, засоби та форми пізнання, а також відношення знання до дійсності, закони його функціонування та умови й критерії його істинності й достовірності.

Утопія – одраз ідеального суспільства, бажаного характеру взаємовідносин людей. Синонім нереальності, нездійсненності.

Феноменологія (від грецьких слів *phainómenon*, яке означає «те, що з'являється» і *lógos* – вивчення) – філософська течія, яка визнавши неможливість об'єктивного знання про світ, розглядає та вивчає структури свідомості й явища, які в ній відбуваються під впливом об'єктивної дійсності.

Філософія історії – розділ філософського знання, що досліджує найзагальніші підстави, особливості історичного процесу, іманентну логіку розвитку суспільства та його особливості, багатоманіття проявів та спрямованість, а також саме суспільство, форми його існування і перетворення. Поняття «філософія історії» запровадив у науковий обіг Вольтер у праці «Філософія історії» (1765).

Філософія культури – наука, що вивчає явища культури, незважаючи на фіксування їхніх історичних, часових або територіальних меж, орієнтована на виокремлення смислових культурних архетипів і парадигм, яким здебільшого притаманний універсальний зміст, що виходить подекуди за межі періодизації і культурних взаємовідносин, зафіксованих історіографією чи культурологією.

Філософська течія – сукупність вчень, об'єднаних спільними, хоча часом модифікованими, ідейними принципами, які належать як до однієї, так і до різних шкіл.

Футурологія – (від лат. *futurum* – майбутнє та грец. *logos* – слово, вчення) – уявлення про майбутнє людства; галузь знань, що охоплює перспективи соціальних процесів. Термін «Ф.» запропонував у 1943 р. О. Флехтгейм, маючи на увазі особливу «філософію майбутнього», що протистоїть ідеології утопії. З початку 60-х рр. це поняття поширюється на Заході у значеннях «історія майбутнього», «наука про майбутнє», що покликані виявити прогностичні функції всіх наукових дисциплін.

Цивілізація (в пер. з лат. – громадянський, державний) – (1) форма існування живих істот, наділених розумом; (2) синонім культури, сукупність духовних і матеріальних досягнень суспільства; (3) ступінь розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного розвитку загалом; (4) процес становлення громадянського суспільства; (5) відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване в просторі і часі, що може мати ієрархічні рівні (напр., антична цивілізація, елліністична цивілізація, афінська цивілізація). Термін «цивілізація» запроваджений Мірабо у 1757 році.

Ціннісні орієнтації – це елементи внутрішньої структури особистості, сформовані й закріплені життєвим досвідом індивіда у процесі соціалізації й соціальної адаптації, що відмежовують значиме (суттєве для даної людини) від незначимого (несуттєвого) через (не) прийняття особистістю певних цінностей, які усвідомлюються як основоположні цілі життя і визначають допустимі засоби їхньої реалізації.

Цінність – значимість, яку люди надають речам чи явищам і яка лежить в основі ставлення до них (вибору, надання переваги і т. ін.). Цінність має місце лише в актах оцінки, коли ми вибираємо, вибудовуємо ієрархічну структуру цінностей. Цінності мотивують поведінку людей. Проблему цінностей досліджували неокантіанці (Г. Ріккерт), М. Вебер, М. Шелер та ін.

Якість – це філософська категорія, що відображає внутрішню визначеність предметів та явищ, сукупність їх суттєвих рис, сторін, що робить їх конкретними предметами і явищами, та відрізняє від інших.

ДОДАТОК А

Вимоги до написання есе

Есе (від фр. *essai* – спроба, проба, нарис, від лат *exagium* «зважування») – це прозовий твір невеликого обсягу та вільної побудови, що виражає особисті міркування з конкретного приводу або питання. Жанр есе передбачає можливість викладення матеріалу в нестандартній, оригінальній формі, висловлювання власної точки зору чи особистої оцінки. Тобто, есе є авторським зв'язковим текстом, що відображає позицію автора з будь-якого актуального питання (проблеми).

Мета есе – висловити свою точку зору(тезу) та сформуванати систему аргументів, що обґрунтовують перевагу позиції, обраної автором.

Загальними жанровими ознаками есе є наступні:

- невеликий обсяг;
- конкретна тема та суб'єктивне її трактування та інтерпретація актуальності проблеми;
- вільне викладення;
- невимушеність розповіді, але із дотриманістю щодо істинності, ясності та коректності викладеної думки;
- оригінальність, творчий підхід.

Загальні вимоги до написання есе:

- есе має демонструвати теоретичний рівень володіння темою;
- важливо усвідомити тему та цілі;
- есе має відображати особисту думку автора, містити оцінні судження з теми, можна акцентувати увагу на деталях, особистих прикладах;
- текст есе має бути збалансований, включати різні погляди на питання;
- зміст есе має бути правильно збудованим та структурованим; проте без дотримання жорстких правил побудови наукового тексту, наприклад, аргументація може передувати формулюванню проблеми;
- має містити джерела інформації (погляди, статистика), на яку посилається автор;
- в есе має бути творчий початок;
- придумайте заголовок, що більш зорганізує ваші думки;
- стиль викладу: емоційність, експресивність, художність. Можна почати з головної ідеї або яскравої фрази, використовувати гумор.

Вибір теми есе здійснюється із запропонованих у індивідуальних та самостійних завданнях, або з ініціативи здобувачів освіти за погодженням з викладачем обирається самостійно.

Потрібно пам'ятати, що есе є аналітичною, а не описовою роботою, в якій має бути авторська позиція, особисті ідеї, або різні погляди на проблему, аргументи та контраргументи, аналіз теоретичного та емпіричного матеріалу за обраною темою.

Оформлення есе: набраний на комп'ютері текст (шрифт Times New Roman 14, полуторний інтервал), 4-6 сторінок (до 2000 слів). Критерієм високої оцінки виконаного студентом есе є здатність студента довести власну позицію з певної проблеми на підставі набутих знань.

ДОДАТОК Б

Приклади оформлення бібліографічного опису

(Складено за ресурсом <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliohrafichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015/>)

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право: конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.): монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. 4. Вагіна О. М. Політична етика: навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с.
Два автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади: монографія. Харків : Щедра садиба, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції: навч. посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси: конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.
Три автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах: навч. посібник. Львів : Магнолія, 2006. 312 с. 2. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності: монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.
Чотири і більше авторів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Беліков К. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. К. : ЦУЛ, 2016. 528 с. 2. Бікулов Д. Т, Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент: навч. посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с. 3. Гребенюк С. М. та ін. Операційне числення: навч. посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.
Автор(и) та редактор/ упорядник	<ol style="list-style-type: none"> 1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання: монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с. 2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія: навч. посібник. / за ред. М. П. Бутко. К. : ЦУЛ, 2016. 232 с.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Без автора	1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016): ювіл. вип. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с. 2. Криміналістика: конспект лекцій. К. : ЦУЛ, 2016. 320 с. 3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні: монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. 4. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України. К. : ЦУЛ, 2017. 176 с. 5. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5-6 жовтня 2017 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с.
Багатотомні видання	1. Дзюба І. М. Енциклопедія Сучасної України. К. : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. 2. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків : Право, 2009. Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення. 576 с.
Автореферати дисертацій	1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2005. 20 с. 2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.
Дисертації	1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII – початок ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 301 с. 2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.
Законодавчі та нормативні документи	1. Конституція України: офіц. текст. К. : КМ, 2013. 96 с. 2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i> . 2017. № 178-179. С. 10-22. 3. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i> . 2011. № 48-49. Ст. 536. 4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 . 5. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ МОН України від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i> . 2017. № 20. С. 136-141.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Архівні документи	1. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. <i>ЦДАВО України</i> . Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8-12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1-3. 2. Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i> . Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1-7.
Частина видання: книги	1. Коломоець Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України: підручник</i> . Київ, 2009. С. 195-197. 2. Алексєєв В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні: монографія</i> . Чернівці, 2012. С. 151-169.
Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)	1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 жовтня 2016 р.). Київ, 2017. С. 133-136. 2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квітня 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134-137.
Частина видання: довідкового видання	1. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України: словник термінів</i> . Київ, 2014. С. 54-55. 2. Сірій М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i> . Київ, 2003. Т. 5. С. 699.
Частина видання: продовжуваного видання	1. Коломоець Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формування їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i> . 2017. № 1. С. 36-46. 2. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i> . Дніпропетровськ, 2012. № 19. С. 212-218.
Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)	1. Коломоець Т., Колпаков В. Сучасна парадигма права: генеза і поняття. <i>Право України</i> . 2017. № 5. С. 71-79. 2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2017. № 205. С. 5. 3. Bletskan, D. I., Glukhov, K. E., & Frolova, V. V. (2016). Electronic structure of 2H-SnSe ₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i> , 19(1), 98-108.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Електронні ресурси	<p>1. Влада очима історії : фотовиставка. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757&.</p> <p>2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115-118. URL : http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.</p> <p>3. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. № 6(12). С. 6-14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p>

ДОДАТОК В

Як писати тези

Теза – це короткий текст, обсяг якого зазвичай складає три – п'ять сторінок; він має бути написаний в науковому стилі та містити результати певного дослідження.

Можна виділити такі характерні риси тез:

- Змістовність та самодостатність. Прочитавши їх, читач має отримати розуміння вашої основної думки та результатів дослідження. В змісті не має бути «води», загальних фраз, інформації, яка не стосується теми.

- Логічність та аргументованість.

- Структурованість. Теза – це структурований текст, він має містити такі складники: назва тези; вступ, опис досліджуваної проблеми, мета дослідження, огляду теорій і позицій інших авторів, результати дослідження, висновок, використана література.

Зверніть увагу на нижченаведені рекомендації, щоб уникнути помилок під час написання тез:

- Не використовуйте в назві слова «аналіз» або «дослідження», оскільки ваш текст – це вже аналіз роботи.

- Не повторюйте у вступі назву дослідження, це просто займає місце.

- Якщо вказуєте методи дослідження, обов'язково конкретизуйте, що та як саме ви досліджували. Не обмежуйтесь просто переліком методів.

- Обійдіться без плагіату та не порушуйте академічну чесність при підготовці тексту.

- Не пишіть банальні речі та вже загальновідому інформацію щодо вашої теми, не позбавляйте тексту новизни.

- Алгоритм тези можна подати так: теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат – перспектива.

- Покажіть текст вашому науковому керівнику, отримайте коментар кваліфікованої особи. Виправте недоліки та внесіть певні корективи.

- Не посилайтесь на сумнівні джерела (зокрема Вікіпедія) чи на підручники, на застарілі джерела (якщо це не є класичні роботи з вашої галузі знань).

- Уважно дотримуйтесь вимог до оформлення тексту даної роботи (довжину полів, розмір шрифту, міжрядковий інтервал тощо).

- Не перевищуйте обсяг тез, не перевантажуйте текст надмірною інформацією.

- Не пропускайте кінцеві терміни подання тез на конференцію, на надання роботи своєму науковому керівнику (*за матеріалами сайту URL : <https://buki.com.ua/news/yak-pysaty-tezy/>*)

Опубліковані тези оцінюються у 15 балів. Тези, підготовлені до публікації, оцінюються у 11-13 балів в залежності від необхідності до редакційної роботи.

ДОДАТОК Г

Як створити презентацію: рекомендації щодо змісту та оформлення мультимедійних презентацій

1. Формат слайдів:

- розмір слайдів має відповідати розміру екрана;
- орієнтація слайда – альбомна;
- ширина слайда – 24 см;
- висота слайда – 18 см;
- нумерувати слайди слід арабськими цифрами без знаків номера, рисочок тощо;
- формат показу слайдів – «Демонстрація»;
- графічний і текстовий матеріали розміщуються на слайдах так, щоб ліворуч і праворуч від краю слайда залишалось чисте поле шириною не менше 0,5 см.

Основа будь-якої правильно спланованої презентації – це логічний аналіз послідовності відображення матеріалу, передбачення можливих питань і добір реплік для коментарів до презентації. Успішність презентації залежить від того, наскільки ретельно перед її створенням було продумано та враховано такі фактори:

- організація презентації (визначення суті того, про що необхідно розповісти);
- урахування особливостей слухацької аудиторії;
- визначення структури (схеми, сценарію) презентації: послідовність викладення матеріалу, добір різноманітних зображень, анімаційних ефектів та інших елементів, що супроводжують виклад.

Перед створенням презентації необхідно:

- визначити тему та призначення презентації, спосіб демонстрації;
- розробити сценарій презентації;
- продумати зміст усіх слайдів, їх стиль та оформлення.

При створенні презентацій однією з найпоширеніших помилок є бажання помістити в презентацію велику кількість відомостей, графічних зображень та анімаційних ефектів, які лише відвертають увагу слухачів від змісту. Інша помилка – представлення великої кількості тексту, який майже не читається та не сприймається.

За структурою презентації поділяються на *лінійні та розгалужені*. Презентації лінійної структури створюються для послідовного викладання матеріалу з використанням мультимедійних засобів. Вони містять лише тези повідомлення, які допомагають усвідомити його зміст, та ілюстрації. Презентації, які використовуються для узагальнення і систематизації знань та у визначенні рівнів навчальних досягнень, завдяки гіпертекстовим посиланням мають розгалужену структуру.

Основні слайди презентації повинні мати:

- титульний аркуш;
- основні пункти презентації;
- список джерел (до 5 основних);
- завершальний слайд.

Вимоги щодо структури та змісту навчального матеріалу:

- викладайте матеріал стисло, з максимальною інформативністю тексту;
- слідкуйте за відсутністю нагромодження, чітким порядком;
- ретельно структуруйте інформацію;
- використовуйте короткі та змістовні заголовки, маркіровані та нумеровані списки;
  - важливі відомості (наприклад, висновки, визначення, правила тощо) подавайте крупним та виділеним шрифтом і розташовуйте у лівому верхньому куті екрана;
  - другорядні відомості бажано розміщувати внизу сторінки; кожній ідеї треба відвести окремий абзац;
  - головну ідею абзацу викладайте в першому рядку;
  - використовуйте табличні форми запису даних (діаграми, схеми) для ілюстрації важливих фактів, щоб подати матеріал компактно і наочно;
  - графіка має органічно доповнювати текст;
  - пояснення треба розташовувати якнайближче до ілюстрацій, з якими вони мають одночасно з'являтися на екрані;
  - усі текстові дані потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок, дотримуйтеся прийнятих правил скорочень;
  - для серйозних повідомлень обирайте класичний шрифт (наприклад, Times New Roman). для радісних повідомлень – «веселий» шрифт (наприклад, Comic Sans MS). Шрифти з зарубками (Times New Roman і Bookman) легко читаються, тому їх використовують для друку великих обсягів тексту. Шрифти без зарубок (Arial і Verdana) простіші, тому вони краще виглядають у заголовках та колонтитулах. При створенні презентації для перегляду в електронному вигляді або показу слайдів, використовуються шрифти, які гарно виглядають на екрані. Шрифти Verdana,Tahoma та Bookman розроблені спеціально для використання на вебсторінках. Також можна використовувати для цього шрифти Arial і Times New Roman;
  - щоб забезпечити легкість читання, колір тексту потрібно зробити контрастним відносно кольору фону. Напівжирний шрифт і курсив використовується лише для виділення – часте використання послаблює їх ефективність. Рекомендується використовувати не більше 3-4 різних шрифтів;
  - розмір шрифту не повинен бути дрібним. Найбільш «дрібний» для презентації – шрифт 22 пт. Відмовтеся від курсиву. Міжрядковий інтервал – полуторний.

Текстова перевантаженість. Не варто заповнювати один слайд занадто великим обсягом інформації: слухачі можуть одноразово запам'ятати не більше трьох фактів, висновків, визначень. Найбільша ефективність досягається тоді, коли ключові пункти відображаються по одному на кожному окремому слайді. *Розміщувати багато дрібного тексту на слайді неприпустимо. Не розміщуйте на слайді дослівно все, що ви маєте намір сказати словами.* Великий текст дуже важко читати та майже неможливо запам'ятати. Прагніть максимально скоротити довжину речень, відмовитися від ввідних конструкцій. Текст у презентації має бути простим, лаконічним, таким, що нагадує тези (якщо, звичайно, ви не використовуєте цитати).

Розташування інформації на сторінці. Простіше зчитувати інформацію розташовану горизонтально, а не вертикально. Найбільш важлива інформація повинна розташовуватися в центрі екрана. Форматувати текст необхідно за шириною. Не допускати «рваних» країв тексту. Рівень запам'ятовування інформації залежить від її розташування на екрані. У лівому верхньому кутку слайда розташовується найважливіша інформація.

Використання списків, таблиць та діаграм. Списки використовуйте тільки там, де вони потрібні. Списки з великою кількістю пунктів не треба використовувати. Можливо, використовувати 3-7 пунктів. Великі списки і таблиці слід розбивати на 2 слайда. Чим простіше, тим краще. Не слід розбивати таблицю та розміщувати її окремі частини на різних слайдах, якщо при цьому ви забули на одному із слайдів відзначити функціональні й змістовні поля таблиці. Таблична інформація вставляється в матеріали як таблиця текстового процесора MS Word або табличного процесора MS Excel. Під час розміщення таблиці як об'єкта та пропорційній зміні її розміру реальний розмір шрифту, що відображається, повинен бути не менше 18 пт. Таблиці і діаграми розміщуються на світлому або білому фоні. Не варто вставляти в презентації великі таблиці: вони складні для сприйняття: краще замінювати їх графіками, побудованими на основі цих таблиць. Якщо все ж таблицю показати необхідно, то краще залишити якомога менше рядків і стовпців, привести лише найнеобхідніші дані. Це також дозволить зберегти необхідний розмір шрифту, щоб таблиця не перетворилася на медичну таблицю для перевірки зору.

Діаграми створюються з використанням майстра діаграм табличного процесора MS Excel. Дані й підписи не повинні накладатися та зливатися з графічними елементами діаграми. Необхідно виділяти найбільш важливі частини діаграми, графіка. Якщо під час форматування слайда є необхідність пропорційно зменшити розмір діаграми, то розмір шрифтів реквізитів повинен бути збільшений з таким розрахунком, щоб реальне відображення об'єктів діаграми відповідало значенням, вказаним у таблиці. Для побудови більшості кругових діаграм краще використовувати не більше шести компонентів. Якщо вам потрібно відобразити більше число компонентів, виберіть із них п'ять найбільш важливих, а останні згрупуйте в категорію

«інші». Використовуйте найконтрастніший колір або штрихування для того, щоб виділити найважливіший елемент, підкреслюючи тим самим основну ідею, виражену в заголовку.

Для наведення числових даних доцільно використовувати числовий формат з роздільником груп розрядів. Якщо дані є дробовими числами, то число десяткових знаків, що відображається, повинне бути однакове для всієї групи цих даних. Числа слід округлювати та уникати дробів, якщо точна величина несуттєва. Наприклад, 12 % запам'ятовується набагато краще, ніж 12,3 % або 12,347 %.

Розміщення зображень, аудіо та відео файлів. У презентації розміщувати тільки оптимізовані (стислі) хорошої якості зображення. Поганою вважається презентація, що довго завантажується, тому що має великий розмір. Під час використання графічних об'єктів у презентації:

- не використовуйте малюнки, фотографії поганої якості чи із спотвореними пропорціями;
- рівномірно та раціонально використовуйте площу слайда; коректно застосовуйте ілюстративний матеріал на слайді.

Бажано, щоб зображення було не стільки фоном, скільки ілюстрацією тексту, яка допомагає по-новому його зрозуміти та розкрити. Одночасно треба продумати й фон малюнка, який би підкреслював усі його деталі. Підпис малюнка має розташовуватися під ним. Потрібно враховувати особливості сприйняття, які склалися в європейській традиції: інформація, особливо при переглядовому читанні, сприймається зліва направо і зверху вниз – відповідно до руху ока. Тому найважливіша інформація має розміщуватися зверху ліворуч. Враховувати ці особливості сприйняття потрібно під час розміщення на слайді тексту і графічного об'єкта. Якщо текст первинний, а графіка – це всього лише ілюстрація, то краще розмістити текстовий фрагмент у лівому верхньому куті слайда, а графічний об'єкт – внизу праворуч. Якщо ж графічний об'єкт є смисловою домінантою слайда, а текст – це коментар до малюнка, то в цьому випадку взаємне розташування потрібно зробити інакше: малюнок – зверху ліворуч, а текст – внизу праворуч.

Музика повинна бути ненав'язлива. І її вибір повинен бути виправданий. В одній папці повинні бути всі матеріали (відео, музика, посилання, текстові документи тощо) і файли для показу презентації. Цей спосіб збереження настійно рекомендується у випадку, якщо у презентації є хоча б один аудіо або відеофайл.

Анімація об'єктів і зміна слайдів. Основна роль анімації в презентаціях – це вирішення питання дозування інформації. Анімуючи об'єкт у презентації, варто пам'ятати, що будь-який рухомий об'єкт знижує сприйняття, відволікає, порушує динаміку уваги. У титульному слайді використання анімації об'єктів не допускається. В інформаційних слайдах допускається використання анімації об'єктів тільки у випадку, якщо це необхідно для

відображення змін, що відбуваються в часовому інтервалі, і якщо черговість появи анімованих об'єктів відповідає структурі заняття (доповіді), але анімація не повинна бути нав'язливою. У решті випадків використання анімації є недоцільним.

Не рекомендується обирати ефекти анімації до заголовків, особливо такі, як «Обертання», «Спіраль» тощо. Анімація об'єктів повинна відбуватися автоматично після закінчення необхідного часу. Дозволяється використання стандартних однотипних ефектів переходу. Для всіх слайдів застосовується однотипний ефект їх переходу. Звуковий супровід анімації об'єктів і переходу слайдів використовується за виключної необхідності. Включення макросів у матеріали не допускається.

Критерії оцінки презентацій здобувачів вищої освіти:

- повнота розкриття теми;
  - структуризація інформації;
  - наявність і зручність навігації;
  - відсутність граматичних, орфографічних і мовних помилок;
  - відсутність фактичних помилок, достовірність поданої інформації;
  - наявність і правильність оформлення обов'язкових слайдів (титкульний, зміст, про проект, список джерел);
  - оригінальність оформлення презентації;
  - обґрунтованість і раціональність використання засобів мультимедіа та анімаційних ефектів;
  - придатність презентації для обраної цільової аудиторії;
  - грамотність використання кольорового оформлення;
  - використання авторських ілюстрацій, фонів, фотографій, відеоматеріалів;
  - наявність дикторського мовлення, його грамотність і доцільність;
  - наявність, обґрунтованість і грамотність використання фонового звуку;
  - розміщення і комплектування об'єктів; єдиний стиль слайдів
- (за матеріалами сайту URL : <http://cts.ho.ua/prepod/prezent.pdf>).

Навчальне видання

Скиба Елеонора Костянтинівна

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

*Методичні рекомендації
для самостійної та індивідуальної роботи
(для здобувачів вищої освіти першого курсу освітнього рівня «бакалавр»)*

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *А. В. Самотуга, О. М. Врублевська*

Формат 60x84/16. Друк – цифровий.

Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 4,32. Обл.-вид. арк. 4,62.

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024 р.